

ΤΙΜΗ ΔΡΑΧ. ΠΕΝΤΕ

ΡΥΘΜΟΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΤΕΥΧΗ

ΒΓΑΙΝΕΙ ΣΤΙΣ 15 ΤΟΥ ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ :

ΠΑΝΤΕΛ. ΡΟΜΑΝΩΦ

ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΔΡΙΒΑΣ

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

ΑΝΤ. ΠΡΟΚΟΥ ΡΑΦΑΛΙΑ

Χ. ΛΑΓΟΠΑΤΗΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ, Ο ΣΤΙΧΟΣ κλπ.

ΑΝΤ. ΓΙΑΛ.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΜΑΡΙΝΑΚΗΣ

Σ. ΧΟΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΛΠ.

Χωρίς Λουλούδια (Διήγημα) Μετάφραση από τὰ
Ῥωσικὰ Σοφίας Μαυροειδῆ—Παπαδάκη.

Οἱ Ἀγάπες τῶν στίχων (ποίημα).

Μολυβιές στὸ μάρμαρο (ποίημα).

Ἡ Ἀγώνια τοῦ Ρεαλισμοῦ (μελέτη).

Ἐξύψωση (ποίημα)

Μυνήματα (διήγημα)

Ἀπανθίσματα

Νικ. Βασιλειάδου : Ἀνέκδοτα ποιήμ. τοῦ Βιζυηνοῦ.

Στέλιου Ξεφλούδα : Εὔα (μυθιστόρημα)

Ν. Κατσιάρου : Ἡ Βεντέττα ἐν Μάνη

Ἀλέκου Φράγκου : Στιγμές τῆς Ἐπαρχίας. Ἀπ.

Μαμέλη : Πνοὴ καὶ Τέχνη. Τ. Μουζενίδη . Ὁ

Μεγάλος μάλος

ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗ—ΤΕΥΧΟΣ 10

ΙΟΥΝΙΟΣ 1934

ἀπάνω τους μισοξεσκισμένες ἀγγελίες για προσεχείς συνεδριάσεις. Καὶ κανένας μας δὲν προσπαθεῖ νὰ ἐξωραΐση αὐτὸ τὸ φτωχὸ διαμέρισμα. Τώρα ἀκούστηκε κιόλας, πὼς θὰ μᾶς πᾶνε σ' ἄλλο μέρος, πὸν θάνατο, ἀσφαλῶς χειρότερο καὶ μάλιστα προμελετημένα κι' ἐπιτηδες καταστρεφόμενο. Μὲ λίγα λόγια, ντρεπόμαστε νὰ φανοῦμε πὼς δίνουμε σημασία σὲ τέτοιες μπαγκατέλλες ἕνα ὠραῖο καθαρὸ σπιτάκι πὸν ὁ δροσερὸς ἀέρας θὰ κυκλοφοροῦσε ἄνετα μέσα σ' αὐτό. Κι' ὄχι γιατί ἔχομε τόσο σοβαρὲς δουλειές, πὸν νὰ μὴ μᾶς μένει καιρὸς νὰ πάρομε ἀνάσα, μὰ γιατί πρέπει νὰ περιφρονοῦμε κάθε τι πὸν σχετίζεται μὲ τὴν ὁμορφιά... Καὶ γιατί τάχα; Δὲν ξέρω. Κι' εἶναι ἀκόμα πιὸ περιεργο, γιατί ἡ κυβέρνησή μας, κυβέρνηση ἀπὸ προλετάριους καὶ φτωχοὺς, καταβάλλει κάθε προσπάθεια καὶ ξοδεύει μεγάλα ποσά, γιὰ νὰ ἐξωραΐση τὰ πάντα. Ἐκαμε πάρα καὶ ἀνθόκηπους, πὸν παρόμοιους δὲν εἶχαν ποτὲ κάμει οἱ φιλελεύθεροι κι' οἱ καπιταλιστές, πὸν καυχόντουσαν δὲ πὼς ἀγαποῦσαν τόσο τὴν κομπή κι' ὁμορφὴ ζωῆ. Ἡ Μόσχα ὀλόκληρη λάμπει ἀπὸ πάστρα, τὰ σπίτια εἶναι κατάλευκα καὶ τὸ Πανεπιστήμιό μας, πὸν ἕναν ὀλόκληρον αἰῶνα, σὸ παλιὸ καθεστῶς, ἦταν ἕνα ἐρεῖπιο, γίνηκε τὸ ὠραιότερο κτίριο τῆς πολιτείας. Κι' ἐμεῖς νοιώθουμε ἄθελά μας μὴ περηφάνεια γιὰ τὴν ὁμορφιά του. Κι' ὅμως στὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ μας, μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς τοίχους, πὸν τὸ κράτος τοὺς ἔκαμε καινούργιους, βασιλεύει ἡ βρῶμα κι' ἡ ἀταξία. Νέοι καὶ νέες τρέμουνε περισσότερο ἀπὸ κάθε τι, νὰ μὴ δώσουν τὴν ἐντύπωση, πὼς θέλουν νὰ περάσουν γιὰ εὐγενικοὶ καὶ κομποί... Μιλοῦν μὲ ἐξεζητημένη οἰκειότητα, μὲ ἀπότομο ὕφος, ἀλληλοχτυπούμενοι στὶς πλάτες... Διαλέγουνε τὶς χυδαιότερες λέξεις, μιλοῦνε στὴ γλώσσα τῶν πεζοδρομίων κι' ἀκοῦς συχνὰ μεταξὺ τους τὶς πιὸ ἐλεεινὲς ἐκφράσεις. Οἱ φοβερώτερες βροσιές παίρνουν τὴν πρώτη θέση στὴν κουβέντα μας. Κι' ἂν κάποτε μερικοὶ φοιτητὲς—πολὺ λίγοι βέβαια—τύχη νὰ διαμαρτυρηθοῦνε γι' αὐτοὺς τοὺς τρόπους, τ' ἀποτέλεσμα εἶναι χειρότερο. Ἀρχίζουν ἐπιτηδες πιά νὰ μαθαίνουν στοὺς «ἀδαεῖς» τὴν ὠραία μητρικὴ γλώσσα, πὸν τοὺς ἐξοργίζει. Μόνο οἱ χυδαῖοι τρόποι κι' ὁ κνισμὸς χωρὶς ὄρα προκαλοῦν τὸν ἔπαινο καὶ τὸ θαυμασμό.

Ἴσως ὅλα τοῦτα νὰ συμβαίνουν, γιατί φτωχοὶ διαβόλοι καθὼς εἴμαστε, δὲ μπορούμε βέβαια νὰ ντυθοῦμε μὲ κομπὰ καὶ ὠραία φορέματα κι' ἔτσι κάνουμε, τάχα, πὼς δὲ μᾶς καίγεται καρφὶ γιὰ δαῦτα. Ἴσως πάλι, γιατί ἐμεῖς, στρατιῶτες τῆς Ἐπανάστασης, τὴ δουλειὰ ἔχομε μὲ τρυφερότητες καὶ λυρισμούς...

Κι' ὅμως, ἂν ἀληθινὰ εἴμαστε στρατιῶτες τῆς Ἐπανάστασης, πρῶτα ἀπ' ὅλα ἔχομε καθήκον νὰ μιμούμαστε τὴν κυβέρνησή μας, πὸν προσπαθεῖ νὰ κάμη ὠραιότερη τὴ ζωὴ ὄχι τόσο γιὰ τὴν ὁμορφιά, ὅσο γιὰ τὴν πάστρα καὶ τὴν ὑγεία. Θάταν καιρὸς ν' ἀφήσουμε πιά τὸ χαριτωμένο ὕφος τῶν στρατώνων... Μὰ τὸ ξέρεις καλά, πὼς οἱ περισσότεροὶ προτιμοῦν νὰ ζοῦν ἔτσι. Ἄς ἀφήσουμε κατὰ μέρος τοὺς ἄντρες. Κι' οἱ γυναῖκες μας δὲν πᾶν πίσω. Δὲν εἶναι καθόλου δυσαρεστημένες μ' αὐτὴ τὴ γλώσσα, πὸν τοὺς δίνει πιότερη ἐλευθερία, χωρὶς ν' ἀπαιτῆ καμμιά ἰδιαίτερη προσωπικὴ τους

προσπάθεια. Κι' αὐτὴ ἡ περιφρόνηση γιὰ κάθε ὠραῖο, καθαρὸ καὶ γερό, εἶναι πὸν δίνει στὶς ἰδιαίτερες σχέσεις μας κείνη τὴ χυδαία νεανικότητα, τὴν ἀδιαφορία καὶ τὸ φόβο γιὰ κάθε τρυφερὴ κι' αἰσθηματικὴ ἐκδήλωση ἀπέναντι στὶς γυναῖκες. Κι' ὅλα αὐτὰ γιὰ νὰ μὴ ξεφύγουμε ἀπὸ τὸν τόνο τῆς ἀγραφτῆς ἠθικῆς τοῦ κύκλου μας...

Γιὰ σένα σὸ Ὁδεῖο, ὅλα εἶναι ἀλλοιώτικα. Συχνὰ μετανοῶν πὸν πέρασα τὰ νεῖατά μου σὸ Πανεπιστήμιο. Συχνὰ σκέφτομαι, τί θάλεγε ἡ μητέρα μου, ἡ φτωχὴ χωριάτισσα μαμὴ, πὸν μὲ κῦτταζε μὲ δειλὴ θρησκευτικὴ ἀφωσίωση, σὰν ἀνώτερη ὑπαρξη, ἂν τύχαινε ν' ἀκούση αὐτὲς τὶς βλαστήμιες καὶ ν' ἀντικρούση τὴ λάσπη πὸν ζοῦμε. Ἀγάπη δὲν ξέρομε τί εἶναι. Ἐχομε μόνο σεξουαλικὲς σχέσεις. Γιατί λένε μὲ περιφρόνηση, πὼς ἡ ἀγάπη ὑπάγεται στὴν «ψυχολογία» καὶ στὴ ζωὴ μας δικαίωμα ἔχει μονάχα ἡ Φυσιολογία. Τὰ κορίτσια συνδέονται μὲ τοὺς νέους γιὰ μιὰ βδομάδα, γιὰ ἕνα μῆνα καὶ κάποτε, τυχαῖα, γιὰ μιὰ μόνη νύχτα... Καὶ κείνοι πὸν γυρεύουν στὴν ἀγάπη κάτι παραπάνω ἀπὸ τὴ φυσιολογικὴ σχέση, λογαριάζονται χλευαστικὰ γιὰ ἀνάπηροι ἢ ψυχικὰ ἄρρωστοι.

**

Τί εἶναι ἐπὶ τέλους; Ἐνας συνηθισμένος φοιτητὴς μὲ μπλέ πονκάμισο, μὲ γιακᾶ πάντα ξεκούμπωτο καὶ μὲ ψηλὲς μπότες. Ρίχνει πάντα πίσω τὰ μαλλιά του μ' ἕνα ἀδιάφορο κίνημα. Τὰ μάτια του τράβηξαν τὴν προσοχή μου. Ὅταν βρισκόταν μόνος περπατώντας σὸ διάδρομο δῶθε κεῖθε, φάνταζε γεμάτος σοβαρότητα καὶ γαλήνη. Μὰ σὰν ἀνακατευόταν μὲ τοὺς ἄλλους νέους, γινόταν, θαρρῶ, ὑπερβολικὰ φασαριόζος. Συναισθανόταν τὴν ὑπεροχὴ του ἀνάμεσα στὰ κορίτσια, γιατί τὰν ὠραῖος κι' ἀνάμεσα στ' ἀγόρια γιατί τὰν ἔξυπνος. Καὶ λές, πὼς φοβόταν διαρκῶς, μὴ δὲν κρατοῦσε μ' ἀρκετὸ κῦρος μπρὸς στὰ μάτια τῶν ἄλλων τὴ θέση του σὰν ἀρχηγός. Μέσα του, θάλεγε, εἶναι δυὸ ξεχωριστοὶ ἄνθρωποι. Ὁ ἕνας ὄλο σοβαρότητα, διάνοηση κι' ἐσωτερικὴ δύναμη κι' ὁ ἄλλος κοινός, ἐκνευριστικὰ ματαιόδοξος, πὸν τὰρέσει νὰ δείχνει περισσότερη ἀπ' ὅτι νοιώθει περιφρόνηση σὲ κάθε τι πὸν οἱ ἄλλοι ἐκτιμοῦν. Καὶ σ' ὅλα αὐτὰ πρόσθεσε τὴ θερμὴ του ἐπιθυμία νὰ δείχνηται πάντα πιὸ χυδαῖος ἀπ' ὅτι εἶναι σὸ βάθος.

Χθὲς γιὰ πρώτη φορὰ βγήκαμε κατὰ τὸ σούρουπο. Πάνω ἀπὸ τὴν πόλη ἦταν κιόλας χυμένη ἡ βραδυὴ γαλήνη. Οἱ ἤχοι γινότανε μαλακώτεροι, ἡ αὔρα πιὸ δροσιτικὴ κι' ἀπὸ τὰ πάρα ἐρχόταν τ' ἀνοιξιὰτικο ἄρωμα τῆς ὑγρῆς γῆς.

— Πᾶμε σπίτι μου; Κατοικῶ δίπλα... εἶπε.

— Ὁχι, δὲν ἔρχομαι...

— Γιὰ τὴν ἐτικέτα;

— Καθόλου... Πρῶτα δὲν θέλω... κι' ὕστερα εἶναι τόσο ὠραῖα ἔξω...

Σήκωσε τοὺς ὤμους. Φτάσαμε στὴν ἀποβάθρα καὶ μείναμε ἀκουμπισμένοι λίγο στὰ κάγκελα. Μιὰ μικρὴ ἀνθοπῶλις ἦρθε κοντὰ μας. Ἀγόρασα ἕνα κλωνάρι πασχαλιᾶς καὶ περίμενε ἀρκετὴ ὥρα

νά μου δώση τὰ ρέστα... Αὐτὸς ὄρθιος μὲ κύταζε μὲ μισόκλειστα μάτια.

— Δὲ μπορεῖς νὰ κάμης χωρὶς λουλούδια;

— Μπορῶ βέβαια... μὰ μὲ τὰ λουλούδια εἶναι καλλίτερα...

— Ἐγὼ εἶμαι πάντα χωρὶς λουλούδια κι' ὅμως, θαρρῶ, δὲν ἔπαθα τίποτα... εἶπε μὲ ἓνα δυσάρεστο γέλιο.

Μπροστά μας στεκόντουσαν δυὸ κορίτσια. Μιὰ δλάκερη παρέα φοιτητὲς τὰ πλησίασε μὲ κέφι καὶ τ' ἀγκάλιασε. Αὐτὰ ξέφυγαν ἀπὸ τὰ χέρια τους κι' οἱ φοιτητὲς ἀπομακρύνθηκαν γελώντας καί, γυρίζοντας πίσω τὸ κεφάλι τους, τὰ πείραζαν ἀπὸ τὴ γωνιὰ τοῦ δρόμου.

— Χάλασαν τὸ κέφι τῶν κοριτσιῶν, εἶπε ὁ συνομιλητής μου. Τὶς πλησίασαν χωρὶς πασχαλιές κι' αὐτὲς τῶβαλαν στὰ πόδια...

— Μὰ τέλος πάντων, τί σὰς ἔχουν κάμει οἱ φτωχὲς πασχαλιές καὶ τίς ἀντιπαθεῖτε τόσο; ρώτησα.

— Ὅλα τοῦτα τελειώνουν τὸ ἴδιο... καὶ μὲ πασχαλιές, καὶ χωρὶς πασχαλιές. Γιατί λοιπὸν οἱ πολυτέλειες αὐτές;

— Μιλᾶτε ἔτσι, γιατί δὲν ἀγαπήσατε ποτέ...

— Καὶ τί θὰ μοῦ χρησίμευε;

— Μὰ τί ναι λοιπὸν αὐτό, ποὺ ζητᾶτε ἀπ' τὴ γυναῖκα;

— Πρῶτα-πρῶτα φτάνουν οἱ τσιριμόνιες... μίλα μου μὲ τὸ σύ... Γυρεύω ἀπ' τὴ γυναῖκα κάτι, ποὺ, μὰ τὴν πίστη μου, δὲν εἶναι καθόλου μικρό...

— Νὰ σοῦ μιλῶ μὲ τὸ σύ, δὲ μπορῶ... εἶπα. Δὲ θὰ μοῦ ἦταν εὐχάριστο καθόλου νὰ μιλῶ στὸν ἐνικὸ σ' ὄλο τὸν κόσμου...

Προχωρήσαμε πίσω ἀπὸ πολλὲς ἀνθισμένες γαρουφαλιές. Στάθηκα καὶ κάρφωσα στὴ μπλουζα μου ἓνα κλωνοράκι ἀπὸ τὴν ἀνοιξιὰτικη πασχαλιά, ποὺ κρατοῦσα.. Τότε μ' ἓνα ἄξαφνο κίνημα μ' ἀνασήκωσε τὸ κεφάλι καὶ θέλησε νὰ μὲ φιλήσῃ. Τὸν ἔσπρωξα...

— Δὲ θές;... Τὸ ἴδιο μοῦ κάνει εἶπε ἥσυχα.

— Ναί, δὲ θέλω... Μιὰ ποὺ δὲν ὑπάρχει ἀγάπη, θὰ σοῦ εἶναι τὸ ἴδιο ὅποια γυναῖκα κι' ἀν φιλήσῃς... Ἄν μιὰ ἄλλη βρισκόταν στὴ θέση μου, θ' ἄχες τὴν ἴδια ἐπιθυμία νὰ τὴ φιλήσῃς.

— Φυσικώτατα... ἀποκρίθηκε. Μὰ κι' ἡ γυναῖκα, θαρρῶ, δὲ φιλεῖ μόνο ἓνα ἄντρα σ' ὄλη τὴ ζωὴ της... Τώρα καὶ λίγες μέρες γιορτάσαμε τοὺς ἀρραβῶνες ἐνὸς φίλου μου. Ἡ μνηστή του τὸν φιλοῦσε μὲ τὴν ἴδια εὐχαρίστηση, ποὺ ἄλλοτε φιλοῦσε κι' ἐμένα... Κι' ἀν τὴς λάχαινε καὶ κάποιος ἄλλος, θὰ φερόταν τὸ ἴδιο εὐχάριστα καὶ σ' αὐτόν... Κι' ὅμως αὐτὸ δὲν τοὺς ἐμποδίζει νὰ παντρεύονται σήμερα ἀπὸ ἀγάπη μὲ συμβόλαιο καὶ μὲ τὰ λοιπὰ κουροφέξαλα.

Ὅλη μου ἡ ὑπαρξὴ ἐπαναστατοῦσε, καθὼς τὸν ἀκούγα νὰ μιλῇ ἔτσι... Κι' ὅμως μοῦ φαινόταν, πὼς δὲν τοῦ ἤμουν καὶ τόσο ἀδιάφορη. Πόσες φορὲς δὲ συνάντησα τὸ βλέμμα του, νὰ μ' ἀναζητᾶ ἀνάμεσα στοὺς πυκνοὺς δμίλους τῶν φοιτητῶν... Γιατί λοιπὸν νὰ χαλοῦμε αὐτὸ τὸ ἐξαιρετικὸ ἀνοιξιὰτικο βράδυ, ποὺ ἡ καρδιά ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ γλυκά, τρυφερὰ λόγια μ' αὐτὲς τίς κοινὲς καὶ δυσάρεστες κουβέντες;...

Τὸν μισοῦσα... Κεῖνη τὴ στιγμή περάσαμε πλάι ἀπὸ

μιὰ κυρία καθισμένη σ' ἓνα παγκάκι μέσ' στὸ μισόφωτο. Εἶχε τὸ ἓνα πόδι πάνω στ' ἄλλο, μέσα σὲ μεταξωτὲς κάλτσες καὶ κάθε φορὰ ποὺ περνοῦσε ἓνας διαβάτης σήκωνε τὸ κεφάλι της καὶ τὸν κοιτοῦσε. Ὁ σύντροφός μου τὴν κοίταξε. Τοῦ ἀνταπέδωσε τὸ κοίταγμα... Αὐτὸς ἔκαμε μερικὰ βήματα κι' ὕστερα τῆς ἔρριξε πάλι ἓνα βλέμμα... Ἔνοιωσα κάτι νὰ μὲ κεντᾶ.

— Ἄς καθίσουμε δῶ... εἶπε πλησιάζοντας στὸ γειτονικὸ παγκάκι.

Κατάλαβα πὼς ἤθελε νὰ καθίση ἐκεῖ, γιὰ νὰ κοιτάξῃ τὴ γυναῖκα... Ἔνοιωσα μιὰ στενοχώρια μέσα μου... ἤθελα νὰ κλάψω χωρὶς νὰ ξέρω γιατί. Χωρὶς νὰ καταλαβαίνω τί κάνω εἶπα:

— Δὲν ἔχω ὄρεξη νὰ μείνω μαζί σου... Ἄντιο... φεύγω.

Στάθηκε φανερὰ λυπημένος.

— Γιατί; Δὲ σ' ἀρέσει ποὺ σοῦ μιλῶ ἀνοιχτά; Θᾶταν καλλίτερα νὰ σὲ ξεγελῶ καὶ νὰ σοῦ λέω ψευτιές;

— Λυποῦμαι ποὺ δὲ νοιώθετε τὰ αἰσθήματα, κείνα ποὺ δὲ θὰ εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ξεγέλασμα...

— Τί νὰ κάμω; εἶπε σὰ νὰ μὴν κατάλαβε ἀμέσως τὰ λόγια μου.

— Ἄντιο λοιπὸν...

— Κι' ὅμως τί κρίμα!... πρόσθεσε κρατώντας γιὰ λίγο τὸ χέρι μου μέσ' τὸ δικό του.

Κρίμα!... ἐπανάλαβε ἀφίνοντας ἀπότομα τὸ χέρι μου.

Διευθύνθηκε πρὸς τὸ σπίτι του χωρὶς νὰ στρέψῃ. Αὐτὸ δὲν τὸ περίμενα. Νόμιζα πὼς δὲ θ' ἀφευγε. Στάθηκα στὴ γωνιὰ τοῦ δρόμου καὶ κοίταξα γύρω. Ἦταν μιὰ μαγιάτικη νύχτα ἀπὸ κείνες ποὺ, θαρροῦς, πὼς ὅλα γύρω σου ζοῦν μιὰν αἰώνια ζωὴ. Στὸν οὐρανό, θαμπωμένον ἀπὸ μιὰν ὀχροκίτρινη λάμψη, τ' ὀλόγιομο φεγγάρι φάνταζε μέσα σ' ἀνάλαφρα σύννεφα ἀπὸ μπαμπάκι. Ἀδιόρατα, διάφανα χανόντουσαν μακρὰ μέσ' τὸ θαμπὸ μισόφωτο πάνω ἀπὸ τίς στέγες τῶν σπιτιῶν τῶν παλατιῶν καὶ τῶν πύργων τοῦ Κρεμλίνου. Τὰ λιγοστὰ φῶτα στοὺς θερινοὺς δρόμους ἔχαναν τὴ λάμψη τους κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ.

Καὶ παντοῦ στὸ σκοτάδι, κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα καὶ στὴν ὀλόφωτη πλατεῖα τοῦ πάρκου μπροστὰ στὴ Μητρόπολη, χαρούμενες παρέες ἀπὸ νέους, ζευγάρια ξεμοναχιασμένα, καθόντουσαν στὰ σκόρπια παγκάκια τοῦ κήπου, κάτω ἀπὸ τὰ χαμηλὰ κυκλοφρατεμμένα δεντροκίτια καὶ τοὺς θάμνους ἀπὸ πασχαλιές. Ἀκουγες κουβέντες καὶ γέλια, τρεμόσβυναν φωτίτσες ἀπὸ τσιγάρα κι' ἔλεγε, πὼς ὅλοι ἐτοῦτοι γύρω ἦσαν κυριεμένοι ἀπὸ τὴν ἀπεραντοσύνη τῆς ὀλοζώντανης θεομῆς αὐτῆς νύχτας καὶ πὼς θ' ἀπρεπε, χωρὶς νὰ χάσης λεφτό, νὰ ρουφήξῃς τὸ ἄρωμά της ἡδονικά... Κι' ὅταν ἐσὺ δὲ μπορεῖς νὰ βυθιστῇς σ' αὐτὴ τὴ νύχτα, ὅταν μέσα σου νοιώθῃς τὴν ἀδειοσύνη καὶ τὴν ἐγκατάλειψη, ὅταν ὅλοι εἶναι ζευγαρωμένοι καὶ σὺ μόνος μένεις μονάχη... τότε τίποτα δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ χειρότερο καὶ θλιβερότερο.

Λίγα λεπτὰ προτιότερα ἢ παρουσία του μοῦ ἦταν ἀδιάφορη.

Μὰ ἀπὸ τῆ στιγμῆ πὺ εἶδα πὺς κοίταξε ἔτσι κείνη τῆ γυναῖκα, ἔνοιωσα ἕνα ξαφνικὸ πόνου μέσα μου, μιὰ ταραχὴ, τὴν ἐπιθυμία νὰ κλάψω, τὸ χῆσιμο κάθε λευτεριάς μου καὶ δὲν εἶχα ἀνάγκη ἀπὸ τίποτ' ἄλλο, παρὰ ἀπὸ τοῦτο μονάχα: νὰ βρισκόταν μαζί μου...

Μὲ λίγα λόγια-δὲ μπορεῖς νὰ μὲ κατακρίνης-μου ἦταν ἀνυπόφορο νὰ νοιώθω, μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀνοιξιὰτικη γιορτῆ, τὸν ἑαυτὸ μου τιμωρημένο καὶ παραρριγιμένο ξέχωρα ἀπ' ὅλη τὴ γύρω φαιδρὴ χορωδία...

Χωρὶς νὰ καταλάβω πὺς, γύρισα πίσω καὶ πῆρα γρήγορα τὴ διεύθυνση τοῦ σπιτιοῦ του.

Βάδιζα γρήγορα - γρήγορα ἀπ' τὸ φόβο μὴν ἀρρήσω καὶ φύγει καὶ μείνω μονάχη. Ἀυτὸ μὲν προπαντός, γιατί κόπηκε τόσο ἠλίθια ἢ συνάντησή μας καὶ πὺς ἔδωξα σχεδὸν χυδαῖα ἀπὸ κοντὰ μου ἕναν ἄνθρωπο, χωρὶς καμμιά προσπάθεια νὰ τὸν φέρω στὸν καλὸ δρόμο. Μιὰ σκέψη μοῦρθε στὸ νοῦ, πὺς, ἀρνούμενη μιὰ τέτοια προσπάθεια κάνω κι' ἐγὼ τὸ ἴδιο πὺ κάνει ὅλος ὁ κύκλος μου, πὺ δὲ νοιάζεται καθόλου γιὰ τὴν καλλιτέρεψή μας...Κι' αὐτὸ σημαίνει, πὺς θέλω νὰ πάρω τὸ καλλίτερο μέρος, χωρὶς νὰ καταβάλω τὴν παραμικρὴ ἐνέργεια.

Μπῆκα στὴ σκοτεινὴ στοὰ ἐνὸς παλινοῦ πέτρινοῦ σπιτιοῦ ἀπ' ὅπου ἀναδινόταν ἀκόμα τὸ χειμωνιάτικο κρύο, παρ' ὅλο τὸ θερμὸ καὶ μυροβόλο ἀεράκι τῆς μαγιάτικης νύχτας, ἀπὸ τοὺς μουχλιασμένους τοίχους... Ἦταν μιὰ ἀπὸ κείνες τὶς στοῆς, πὺ ἀκόμα καὶ σήμερα βρίσκεις πολλὲς στὴ Μόσχα. Τζάμια κατασκονισμένα, ἀπὸ πολὺν καιρὸ ἀπλυτα, σκεπασμένα ἐδῶ καὶ κεῖ μὲ σκισμένες ἀγγελίτες, σκάλα πολὺ βρώμικη, πλημμυρισμένη μὲ σκουπίδια, ἀποτοίγαρα καὶ μουτζουρωμένα ἀπὸ λογιῶς σχέδια κι' ἐπιγραφὲς μὲ μολύβι. Ἀσφαλῶς δὲν περίμενε νὰ μὲ δῆ. Ἦταν ἔτοιμος νὰ στρωθῆ στὴ δουλειά. Στὸν τοῖχο ἦταν ἀκουμπισμένο ἕνα στενὸ τραπέζι μὲ καρφωμένες σανίδες, ἀπὸ κείνες πὺ μεταχειρίζονται σὶς οἰκοδομὲς οἱ ἐλαιοχρωματιστὲς γιὰ νὰ ραδιάζουν τὶς μπογιὲς τους. Πάνω ἀπὸ τὸ τραπέζι ἔφεγγε μιὰ ἠλεκτρικὴ λαμπίτσα, πὺ τὸ σύμα της ἦταν στερεωμένο στὸν τοῖχο μ' ἕνα καρφί.

— Ἀ! μὰ ἐσὺ εἶσαι ἠρωῖδα! φώναξε. Ἀσφαλῶς ἄλλαξες γνώμη...τόσο τὸ καλλίτερο. Καὶ γελῶντας σίμωσε κοντὰ μου καὶ μ' ἐπῆρε ἀπ' τὸ χέρι... Ἦσως νὰ θελε νὰ τὸ φιλήσῃ καὶ νὰ τὸ χαϊδέψῃ, μὰ δὲν ἔκαμε μῆτε τὸ ἕνα, μῆτε τὸ ἄλλο...

— Μοῦ ἦταν πολὺ δυσάρεστο πὺ μαλλώσαμε...κι' ἤθελα νὰ σβύσω αὐτὴ τὴν ἐντύπωση.

— Δὲν ὑπάρχει τίποτα νὰ σβύσης...Στάσου νὰ βάλω μιὰ σημείωση στὴν πόρτα, γιατί θὰ μοροῦσε γάρθῃ κανένας...

Στάθῃκε προστὰ τὸ τραπέζι, ἔγραψε δυὸ λόγια καὶ βγήκε. Ἐγὼ ἔμεινα μόνη στὸ δωμάτιο ἐξετάζοντάς το μὲ τὸ βλέμμα...

Ἡ κάμαρη κείνη βρισκόταν στὴν ἴδια κατάσταση μὲ τὴ σκάλα...Στὸ πάτωμα ἀποτοίγαρα, παληόχαρτα, ἀχνάρια παπουτσιῶν καὶ

στὸς τοίχους ἀπάνω ὀρνιθοσκαλισματα μὲ μολύβι καὶ νοῦμερα τηλεφώνου. Κι' ἀνάμεσα στὸς βρώμικους αὐτοὺς τοίχους ὅπως καὶ στὴ δικὴ μας πολυκατοικία, ἀστροφα κρεββάτια καὶ στὰ πατάκια τῶν παραθυριῶν ἀπλυτα πιατικά, μποτίλιες λαδιοῦ, τσόφλια ἀγῶν καὶ κατσαρόλες τενεκεδένιες...Αἰστανόμουν μεγάλη στενοχώρια, γιατί δὲ μοροῦσα νὰ σκεφθῶ τί θὰ τοῦλεγα, ὅταν θάμπαινε κι' οὔτε θάταν σωστὸ νὰ σπαῶσω πάλι, γιατί θάδινε στὸν ἐρχομὸ μου μιὰν αἰτία πὺ δὲν ἦταν ἀληθινή...Κι' ἄξαφνα μοῦρθε στὸ νοῦ μιὰ σκέψη: Γιατί τάχα πῆγε νὰ βάλῃ σημείωση στὴν πόρτα...Καὶ τί θὰ πείραζε, ἂν ἐρχόταν κανένας; Κατάλαβα μονομιᾶς καὶ στὴ σκέψη αὐτῆ, τὰ μάτια μου θάμπωσαν καὶ ἡ ἀναπνία μου πιάστηκε...Μ' ἀληθινὸ χτυποκάρδι καὶ μὲ τετωμένα τὰ νεῦρα στάθῃκα στὸ παράθυρο. Θέλησα νὰ σηκῶσω τὶς μποτίλιες ἀπ' τὸ περβάζι καὶ τὰ ταγαροκουτία γιὰ νὰ μαρῶσω ν' ἀκουμπήσω. Εἶδα πὺς τὰ χέρια μου ἔτρεμαν... Κι' ὅμως τὰβγαλα ὅλα καὶ στήριξα τὸ στήθος μου στὸ πατάκι. Ἡ καρδιά μου χτυποῦσε...Τ' αὐτιά μου, τετωμένα, ζητοῦσαν νὰ πιάσουν κάθε ψίθυρο πίσω ἀπὸ τὴ ράχη μου. Ἐνοιωθα μὲσα μου μιὰ προσδοκία, μὰ νευρικότητα πὺ ποτὲ ἄλλοτε δὲν τὴν εἶχα νοιώσει...Μοῦ ἦταν μόνο δυσάρεστο, πὺ οἱ καλλίτερες στιγμὲς τῆς ζωῆς μου, ἡ πρώτη μου εὐτυχία, ἡ πρώτη μέρα τῆς ἀγάπης μου περνοῦσαν μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς βρώμικους τοίχους δίπλα σὲ πιατέλλες μ' ἀπομεινάκια χτεσινῶ φαγητοῦ.

Σὰν μπῆκε, ἄρχισα νὰ τὸν παρακαλῶ νὰ βγοῦμε ἔξω στὸν ἀέρα. Στὸ πρόσωπό του φάνηκε ἡ κατάπληξη καὶ τὸ πείσμα.

— Γιατί; Μόλις ἦρθες ἀπὸ κεῖ...

— Ὑστερα πρόστεσε μὲ φωνὴ βιαστική:

— Τὰ κανόνισα νὰ μὴν ἔρθῃ κανεῖς...Μὴ λὲς κουταμάρες, δὲν θὰ σ' ἀφήσω νὰ μοῦ φύγῃς μὲ κανένα τρόπο.

— Δὲ θέλω νὰ μείνω.

— Νὰ τα μας πάλι! Μὰ τί ἔχεις λοιπόν; Εἶπε σχεδὸν ἀγανακτισμένος.

Ἡ φωνὴ του ἦταν γρήγορη, νευρικὴ καὶ τὰ χέρια του ἔτρεμαν, ὅταν θέλησε νὰ μὲ κρατήσῃ. Καὶ τὰ δικὰ μου ἔτρεμαν τὸ ἴδιο καὶ ἡ καρδιά μου χτυποῦσε σὲ βαθμὸ, πὺ σκοτεινίαζαν τὰ μάτια μου... Μέσα μου δυὸ διαφορετικὰ αἰσθήματα πάλευαν τὸ ἕνα ἀπὸ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ συγκίνηση, πὺ μοῦδινε ἡ αἴσθησι, πὺς εἴμαστε μονάχοι μέσα σὲ μιὰ κάμαρα, πὺ κανεῖς δὲ θάρχόταν καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὴ σκέψη, πὺς τοῦτα ὅλα δὲν εἶναι σωστά...Αὐτὰ τὰ σιγοψιθυρισματα του σὰ νάταν κλέφτης ἢ νευρικὴ του βιασύνη, ἢ ἔλλειψη τῆς συνηθισμένης του ψυχραιμίας κι' αὐτοκυριαρχίας!! Θάλεγε κανένας, πὺς δὲ σκεφτόταν παρὰ πὺς νὰ προλάβῃ πρὶν μοῖν οἱ συγκατοικοὶ του...Ἡ ἐλάχιστη διαμαρτυρία ἀπὸ μέρους μου τὸν ἔκανε ν' ἀγαναχτῆ ἀπὸ ἀνυπομονησία. Ἐμεῖς οἱ γυναῖκες ἀκόμα καὶ στὴν πρῶτη δυνατὴ μας ἀγάπη δὲ μοροῦμε νὰ πᾶμε ἀπότομα στὴν πρῶτη θέση γιὰ μᾶς εἶναι τὸ τελευταῖο καί, πρὶν ἀπ' αὐτὸ, τὴν πρῶτη θέση παίρνει ὁ θαυμασμός γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὸ πνεῦμα του, τὸ ταλέντο του. ἢ ψυχὴ του, ἢ τρυφερότητα τῆς καρδιάς του...Δὲ ζή-

τοῦμε ποτέ στην ἀρχὴ τῆ φυσιολογικῆ ἐπαφῆς. Θέλομε καὶ κατ' ἄλλο. Κι' ὅταν αὐτὸ δὲν ὑπάρχει, ἡ γυναῖκα, ὑπακούοντας τυφλά στην ὁρμὴ τῆς σάρκας ἀφήνεται νὰ παρασυρθῆ· τότες ἀντίς εὐτυχία κι' ἱκανοποίησις ἡ ψυχὴ τῆς γεμίζει ἀπὸ ἀηδία.

Κι' ἀκόμα αἰσθάνεται τὸ συναίσθημα κάποιου ξεπεσμοῦ καὶ περιφρόνησις καὶ μῖσος γιὰ τὸν ἄντρα, ποὺ τὴν ἔκαμε νὰ τὸ δεκτικώσῃ, τὴν αἴσθησις κάποιας βρωμιᾶς ποὺ τῆς κάνει ἀποκρουστικὸ καὶ κείνον ποὺ τὴ συμμερίσθηκε μαζί της καὶ στάθηκε ἡ αἰτία της... "Ὅλα ἐκεῖ μέσα μ' ἐνοχλοῦσαν πιά... Τᾶστροτα κρεββάτια, τ' αὐγότσουφλα στὸ παράθυρο, ἡ βρωμιά καὶ προσαντὸς ἡ καθαρή ἐπίγνωσις, πὼς ὅλα τοῦτα δὲν γίνονται ὅπως θᾶπρεπε...

—Δὲ μποροῦ νὰ μείνω ἐδῶ... εἶπα σχεδὸν μὲ δάκρυα.

—Μὰ τί σοῦ λείπει ἐπὶ τέλους; "Ἐνα ὥραϊο περιβάλλον; "Ἐχεις ἀνάγκη ἀπὸ ποίηση;... Δὲν εἶμαι βαρῶνος, τί νὰ σοῦ κάμω;... ἀπάντησε μὲ πείσμα πιά κι' ἀγαναχτισμένος.

Κάποια ἀλλαγὴ θὰ σημειώθηκε στὸ προσωπὸ του, σ' αὐτιά του τὰ λόγια, γιὰ τὴν πρόσθεσις ἀμέσως βιαστικὰ σὰ νᾶθε' ε νὰ σβύσῃ τὴν ἐντύπωσις.

—"Ἐλα... μὴν κάνεις ἔτσι... ἀλήθεια ἄκουσέ με... ὅπου νᾶναι μπορεῖ νᾶρθοῦν... Τελειωτικὰ πιά ἔπρεπε νὰ φύγω. Μὰ κι' ἐγὼ ὅπως κι' αὐτὸς ἤμουν αἰχμάλωτη πιά στὴ δυνατὴ σαρκικὴ ἐπιθυμία, ποὺ ξυπνοῦσε μέσα μου ἡ ἰδέα πὼς εἶμαστε μόνοι σὲ μιὰ κάμαρα... Καὶ τότες ξεγελώντας τὸν ἑαυτὸ μου ἔμεινα περιμένοντας ἴσως πὼς μποροῦσε νὰ γίνῃ κάποια μεταμόρφωσις.

—Στάσου... θὰ σοῦ ἐτοιμάσω λίγη ποίηση... εἶπε κι' ἔσβυσε τὴ λάμπα.

Πραγματικὰ ἔτσι ἦταν καλλίτερα... Τὰ μάτια μου δὲν ἔπεφταν πιά στὰ κρεββάτια, στίς μοιτίλιες τοῦ λαδιοῦ καὶ στ' ἀποτσιγάρα στὸ πάτωμα. Πῆγα στὸ παράθυρο σὰ χαμένη καὶ τοῦ γύρισα τὴν πλάτη. "Ἐμεινε πίσω μου σιωπηλὸς μὴ γνωρίζοντας τί νὰ κάμῃ... "Ἡ καρδιά μου χτυποῦσε τόσο, ποὺ ἄκουγα καθαρὰ τοὺς χτύπους της· ἤμουν ὀλόκληρη βυθισμένη σὲ μιὰ δυνατὴ προσδοκία.

"Ἐπὶ τέλους ἦρθε κοντά μου, στάθηκε δίπλα κι' ἀγκάλιασε τὸ λαιμὸ μου κοιτάζοντας, ἀσφαλῶς ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο κι' αὐτός. Δὲ μποροῦσα νὰ γυρίσω νὰ δῶ τὴ διεύθυνσις τῆς ματιᾶς του... Τὸν εὐγνωμονοῦσα γιὰ τὴ μαγκάλιασε. Θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ μείνω ἔτσι γιὰ πολλή, πολλὴν ὥρα μὲ τὴν αἴσθησις τοῦ χειροῦ του γύρω στὸ λαιμὸ μου. Μ' ἄρχισε κίβλας ν' ἀνυπομονῆ.

—Λοιπὸν, τί ἔπαθες; Θὰ μείνης ἐκεῖ γιὰ πάντα... εἶπε καὶ θὰ σκεφτόταν βέβαια, πὼς ὥρα μὲ τὴν ὥρα μπορεῖ νὰ γύριζαν οἱ συντρόφοι του κι' ἐγὼ θὰ στεκόμουν ἀκόμη ἔτσι στὸ παράθυρο. Καὶ μὲ τράβηξε ἀπὸ τὸ χεῖρι πρὸς τὸ κρεββάτι... Γύρισα πίσω μὲ φρίκη...

—Φτάνει πιά... ἔλα... ἄς καθίσουμε δῶ.

"Ἐξακολουθοῦσα νὰ μένω ἐκεῖ μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη κι' ἡ μόνη ἀπάντησις ποῦδινὰ στίς προσκλήσεις του, ἦταν ἀρνητικὰ κινήματα τοῦ κεφαλιοῦ... Ἀπομακρύνθηκε. Σωπάσαμε γιὰ μιὰ

στιγμῆ. Στεκόμουν πάντα στὴν ἴδια στάση καὶ περιμένα μὲ καρδιοχτύπι νὰ νοιώσω πάλι τὰ χεῖρια του στὸ λαιμὸ ἢ στοὺς ὤμους μου. Μὰ δὲ μ' ἀγκάλιασε διόλου, παρὰ προσπάθησε νὰ μ' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὸ παράθυρο μὲ ὄλο καὶ περισσότερη ἐπιμονὴ κι' ἀνυπομονησία.

—Μὰ τί θέλετε λοιπὸν; εἶπα κάνοντας ἕνα βῆμα στὴ διεύθυνσις ποὺ μὲ τραβοῦσε ἀπὸ τὸ χεῖρι... "Ἡ ἐρώτησή μου ἔγινε ἀσυναίσθητα σὰ νᾶθελα μὲ τὰ λόγια μου νὰ τὸν κάμω νὰ μὴν προσέξῃ, πὼς μὲ τὰ βήματά μου εἶχα κίβλας ὑποχωρήσει στὴ θέλησή του.

—Δὲ θέλω τίποτα ἀπολύτως... Μὰ ἄς καθίσουμε, ἀντὶ νὰ στεκόμαστε ἔτσι.

Στάθηκα καὶ κοίταξα σιωπηλὴ στὸ μισόφωτο τῆς ἀδειας κάμαρας τὰ ἀστροφτερά μάτια του καὶ τὰ στεγνὰ χεῖλή του... Τὴν ἀκαταστάσια δὲν τὴν διάκρινα χάρις στὸ εὐεργετικὸ σκοτάδι... Μποροῦσα νὰ φαντασθῶ, πὼς ἡ πρώτη μου εὐτυχία, εἶχε τὸ περιβάλλον, ποὺ τῆς ἄξιζε... Εἶχα ἀνάγκη ἀπὸ τρυφερότητα καὶ χάδια... "Ἐνοιώθηκα τὴν ἀνάγκη νὰ τὸν αἰστανθῶ κοντά μου σὰν ἕνα δικό μου... πολὺ δικό μου... Καὶ τότε ὅλα μποροῦσαν νὰ γίνουν...

"Ἐκρυψα τὸ πρόσωπο μέσα στὰ χεῖρια μου κι' ἔμεινα λίγο ἀκίνητη. Φαινόταν στὴν ἀρχὴ ἀναποφάσιστος. "Ἐστερα εἶπε ξαφνικὰ:

—Τὶ χρειάζεται νὰ μιλοῦμε... μόνο καιρὸ χάνουμε...

"Ἐνοιώσα φρίκη σ' αὐτὰ τὰ λόγια κι' ὀπισθοχώρησα ἕνα βῆμα. Μὰ κείνος ἀποφασιστικὰ πιά καὶ μὲ σταθερότητα μ' ἄρπαξε ἀπὸ τὸ χεῖρι λέγοντας.

—Μὰ γιὰ τί διάβολε εἶσαι τόσο μυιγιάγγιχη!

Κι' ἔνοιώσα τότε νὰ μ' ἀρπάξῃ στὰ χεῖρια του καὶ νὰ μ' ἀποθέτῃ στὸ πρῶτο ξέστρωτο κρεββάτι ποὺ βρῆκε μπροστά του. Θὰ μποροῦσε νομίζω νὰ μὲ φέρῃ τουλάχιστο στὸ δικό του... Ἀντιστάθηκα μιὰ στιγμῆ ζητώντας νὰ ξεφύγω ἀπὸ τὰ χεῖρια του καὶ νὰ σηκωθῶ... μὰ ἦταν ἄσφρα.

Σὰ σηκωθῆκαμε, ἔτρεξε κι' ἀναψε τὴ λάμπα.

—Δὲ χρειάζεται φῶς! φώναξα μὲ θλίψη καὶ φρίκη.

Μὲ κοίταξε παραξενεμένος, σήκωσε τοὺς ὤμους κι' ἔσβυσε πάλι τὴ λάμπα. "Ἐστερα, χωρὶς νᾶρθῃ κοντά μου, ἄρχισε βιαστικὰ νὰ φτιάχνῃ τὸ κρεββάτι.

—Πρέπει νὰ βάλουμε λίγη τάξη στὸ κρεββάτι τοῦ Βάνκα. Θὰ μποροῦσε νὰ μνηστῆ τί ἔγινε...

Σιωπηλὴ, χωρὶς σκέψη καὶ αἴσθησις, πῆγα στὸ παράθυρο καὶ κοίταξα ἔξω. Εἶχε σκύψει στὸ πάτωμα δίπλα στὸ κρεββάτι γυροῦντας κάτι. "Ἐστερα ἦρθε κοντά μου. "Ἄθελα ἕνας βυθὸς στεναγμὸς ξέφυγε ἀπὸ τὰ στήθη μου, μὰ μέσα στὸ μισόφωτο γύρισα τὸ κεφάλι μου σ' αὐτὸν καταβάλλοντάς κάθε προσπάθεια νὰ διώξω τὸ βῆρος, ποὺ μὲ πίεζε. Τοῦτεῖνα τὰ χεῖρια.

—Νὰ τίς φουρκέτες σου, μοῦπε... ἔσπασα τὸ ραχοκόκαλό μου νὰ τίς ψάχνω μέσ' τὸ σκοτάδι... Γιὰ τί τάχα νὰ καθώμαστε χωρὶς φῶς; Μὰ εἶναι καιρὸς νὰ πηγαίνῃς ἢ παρὲα ὅπου νᾶναι θὰ φτιάσῃ... Θὰ σὲ συνοδέψω ἀπὸ τὴν πίσω πόρτα... Ἡ εἴσοδος ἔκλεισε πιά...

Ἄρχισα νὰ βάζω τὴ ζακέτα μου σιγά-σιγά. Στεκόταν μπροστά μου καὶ περίμενε νὰ ντυθῶ, γιὰ νὰ μὲ προβοδίσῃ στὸ σκοτεινὸ διάδρομο. Δὲν ἀλλάξαμε λέξη πιά καὶ σὰ ν' ἀποφεύγαμε νὰ κοιταχτοῦμε... Ὄταν βγῆκα στὸ δρόμο, περπάτησα λίγο μηχανικά χωρὶς ναμμιὰ σκέψη. Ἄξαφνα ἔνοιωσα κάτι μεταλλικὸ στὸ χέρι μου καὶ οἶγῃσα ἀπὸ φόβο καὶ φρίκη· μὰ ἀμέσως θυμῆθηκα, πὼς ἦταν οἱ φουρκέτες, ποὺ μοῦχε βάλει στὸ χέρι. Τὶς κοίταξα... Ἦταν πραγματικὰ φουρκέτες γιὰ τὰ μαλλιά... Τίποτ' ἄλλο. Κρατῶντας τὶς στὸ χέρι, σερόνομονο πρὸς τὸ σπίτι μου σὰν ἄρρωστη κι' ἐξαντλημένη ἀπὸ μακρὸν δρόμο. Στὸ στῆθος μου κρεμόταν ἀκόμα μαραμένο τὸ κλωναράκι τῆς πασχαλιάς.

Πάνω ἀπὸ τὴν κοιμισμένη πόλη ἀπλωνόταν ἡ ἴδια νύχτα ὅπως καὶ δυὸ ὄρες προητέρα... Ἀπάνω ἀπὸ τὶς πέτρινες πελώριες οἰκοδομές, φάνταζε τὸ φεγγάρι ἀνάμεσα ἀπὸ τ' ἀνάλαφρα σὰν ομίχλη συννεφάκια. Ὁ ὄριζοντας ἦταν ὅμοια συννεφιασμένος καὶ θαμπὸς ψηλὰ ἀπὸ τὶς ἀναρίθμητες στέγες... Καὶ τὸ ἴδιο ἄρωμα ἀπὸ τὶς ἀνθισμένες μηλιές, τὶς πασχαλιές καὶ τὸ χόρτο, ἦταν χυμένο στὸν ἀέρα...

Μετάφραση ἀπὸ τὰ Ρούσσια

ΣΟΦΙΑ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ ΠΑΠΑΛΑΚΗ

ΟΙ ΑΓΑΠΕΣ ΤΩΝ ΣΤΙΧΩΝ

Φαίνεται πὼς οἱ στίχοι μας παρ' ὄλο ὅτι δὲν ζοῦν, αἰσθάνονται, γι' αὐτὸ ἀγαποῦν ἀδιάκοπα καὶ κλαῖνε. Ἐμεῖς δὲν ἀγαπήσαμε τόσες ποὺ τραγουδοῦν καὶ δὲν τὶς εἶπαμε ποτές τὰ λόγια ποὺ αὐτοὶ λένε.

Ἄν ἀγαποῦνε οἱ στίχοι μας, —μὰ πρέπει ν' ἀγαποῦν, — θᾶχουν τὴν ἀνταπόκριση βέβαιη στὰ αἰσθήματά τους. —Δὲν εἶδατε στὰ χέρια τους τόσες ποὺ τοὺς κρατοῦν, καὶ πρόθυμα στὶς ρίμες των δίνουν τὰ στόματά τους ;

Ἄ! θ' ἀγαποῦνε οἱ στίχοι μας, κι' ἡ ἀγάπη θᾶν' αὐτὴ : Δὲν ἀμφιβάλλω. — Ἀρμονικὰ λόγια παραφροσύνης, ποὺ πάντα τὰ παρεξηγεῖ μιά νέα ποὺ ἀναζητεῖ γιὰ τὴν ζωὴ, ἀκατάπαυστα, τὸ αἶσθημα τῆς γαλήνης.

ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ

ΜΟΛΥΒΙΕΣ ΣΤΟ ΜΑΡΜΑΡΟ

Νὰ τρέμω σὰν τὸ φύλλο,
σὰν τ' ἄστρο τοῦ χειμῶνα,
καὶ νᾶχω στὴν καρδιά μου
τὴ λευθεριά καὶ μόνα—

τὸν ἤχο ποὺ μᾶς διώχνει
τὸν πόνο ἀπὸ τὰ στήθη,
καὶ φέρνει καὶ σφαλνάει
κι' ὅ,τι βαθιὰ γροικήθη.

Τὸ σπίτι μὲ τὰ δέντρα
—τὴν ὁμορφιά, τὴν τάξη—
ἐπόθησα νὰ ζήσω
κι' ὅλη τὴ μέσα πράξη.

Δὲ βρῆκα μέχρι τώρα
παρὰ σκιές μονάχα,
γι' αὐτὸ καὶ τραγουδοῦσα
«τὸ χρυσοφῶς σου νᾶχα!»

Ποιὸς θέλει νὰ πεθάνει ;

Καὶ τρέχω νὰ προλάβω
τὸν ἥλιο πρὶν νὰ σβύσει,
τὴ δόξα του νὰ λάβω.

2

Μ' ἓνα φτερό γραμμένα
στὸν ἄνεμο δοσμένα
—πουλί μὴ πᾶς ἐκεῖ—

στὴ θάλασσα κοιμᾶται
καὶ πιά δὲ μᾶς θυμᾶται,
ψυχὴ μου ἐρημικὴ!

Δυὸ μαῦρα περιστέρια
μοῦ δόσανε στὰ χέρια
—κακό μου ριζικό—

τὰ βήματά μου χάνω,
στὸν κάβο παραπάνω
θὰ βρῶ τὸ μυστικό.

3

Θαλασσοπούλι! —σύντροφε τῆς διπλομοναξιάς μου—
ριγῶ κι' ἀναστοχάζουμαι τὴ βουερὴ ζωὴ μας,
μέρες χρυσές, ὀλόχρυσες, στὸν ἥλιο καὶ στὸ κύμα.

Νερὸ πικρὸ, θαλασσινὸ, γιὰ λοῦσε τὸ κορμί μου,
νὰ νιώσω μέσ' στὴν ὄρμη σου μιά σκέψη πιὸ δική μου.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΔΡΙΒΑΣ

Η ΑΓΩΝΙΑ ΤΟΥ ΡΕΑΛΙΣΜΟΥ

Τὸ μυθιστόρημα, ὅπως παραδίνεται στὰ χέρια τῶν γενεῶν μας, φέρνει δίχως ἄλλο μαζί του ἓνα βαρὺ παρελθόν. Ἄν καὶ νεώτερο ἀπὸ τ' ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου, παρουσίασε σχεδὸν ταυτόχρονα, μέσα στὸ 19ον αἰώνα, τόσες ξεχωριστὲς προσωπικότητες, ἄγγιξε τέτοιες κορυφές, πὺ δὺσκολο θὰ εἶτανε, προβάλλοντες κανεὶς τὴν ἴδια προοπτική, νὰ φανταστεῖ γιὰ τὸ ἄμεσο μέλλον κάτι ἀνώτερο ἀπὸ τὸ ἤδη συντελεσμένο. Ἡ ὑπόθεση τοῦ μυθιστορήματος ὡστόσο ἄσχετα ἂν σὲ χέρια ἀντάξια ἢ ἀνάξια ἐμπιστευμένη σήμερα, θὰ μπορεῖ βέβαια νὰ κριθεῖ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς μας γιατί, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἢ ἀνθησιὰ ἐνὸς λογοτεχνικοῦ εἶδους ὀφείλεται στὴ συνδρομὴ ὀρισμένων ἀτομικῶν ἐξαιρέσεων πού, μὲ τὴν ἀναπάντεχὴ τους ἔλευση καὶ τὴ ρωμαλέα πρωτοτυπία, ἀνοίγουν καινούργιους ὁρίζοντες καὶ προεκτείνουν τὴν αἰσθητικὴς δυνατότητες πρὸς κατευθύνσεις ὡς χιτὲς ἀνυποψίαστες ἀπὸ τὸ πλῆθος. Τὸ «ἱστορικὸ» λοιπὸν πρόβλημα τοῦ μυθιστορήματος δὲν τίθεται, δὲ μπορεῖ νὰ τεθεῖ, σοβαρά.

Ὅμως ἐκεῖνο πὺ προβάλλει ἐπιταχτικὸ, σήμερα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ, εἶναι τὸ αἰσθητικὸ του πρόβλημα, πὺ ἀληθινὰ πολὺ λίγο μελετήθηκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους.

Ὁ βαρύτερος κληρὸς τοῦ μυθιστορήματος εἶναι ἡ τρέχουσα αἰσθητικὴ του: ὁ ρεαλισμὸς.

Οἱ Γάλλοι, πὺ ἀγάπησαν πάντα τὴ συστηματοποίηση καὶ τὴν μ' ὁποιαδήποτε θυσία κατάταξη, ἔστω καὶ σὲ βλάβη τῆς οὐσίας, ζήτησαν σὲ κάθε νόημα νὰ κολλήσουν ἐκεῖνο πὺ ὁ Gide ὀνόμαζε «εἰκτέτα». Ὅ,τι κάτω ἀπὸ ἄλλους οὐρανοὺς ἔπαιρνε τὴν ἀγνή μορφὴ τοῦ αὐθόρητου καὶ τοῦ ἀσύνειδου, στὴ Γαλλία ἀποστειρωνότανε πάντα, γιὰ νὰ συμπεστεῖ τελικὰ σὲ δεῖγμα καὶ νὰ ταξινομηθεῖ. Τὸ ἴδιο ὁ ρεαλισμὸς. Ἐγινε σχολή, δόγμα, μανιφέστο. Ἄν ὅμως ἔχανε ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀγνότητά του, κέρδιζε γιὰ μᾶς σ' ἐνάργεια. Ἐπαιρνε τὴν ἀνάγλυφη μορφὴ του, αὐτὴν πὺ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ σήμερα γιὰ πρότυπο. Ταξινομήθηκε καὶ κλείστηκε σὲ γυάλα. Σ' αὐτὸ ὀφείλεται καὶ ἡ θανάσιμὴ του στατικότητα.

Ὁ ρεαλισμὸς σήμερα εἶναι στατικός.

Ὁ δεκατοῦντος αἰώνας ἔβλεπε νὰ προβάλλουνε μαζί, ἀπὸ τρία διάφορα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα, τρεῖς μεγάλες μορφές συγγραφέων: Στὴν Ἀγγλία ὁ Ντίκενς, στὴ Γαλλία ὁ Μπαλζάκ, στὴ Ρωσία ὁ Ντοστογιέφσκι. Ἡ σύμπτωση δὲν εἶναι δίχως σημασία. Ἄν θὰ ἤθελε κανεὶς νὰ ἐξηγήσει, σὲ πρῶτο βαθμὸ, τὴν ὑποτιθέμενη αἰσθητικὴ τους συγγένεια, δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ παραβλέψει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ τὸ πνεῦμα τῆς. Δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ λησμονηθεῖ ἀκόμη πὺς, ἂν ὁ δεκατοῦντος αἰώνας σιδήθηκε μὴ στιγμὴ ἱστορικὴ γιὰ τὸ μυθιστόρημα, δὲν εἶναι καὶ ἡ μόνη. Οἱ ρίζες βυθίζονταν σὲ προγενέστερους καιροὺς, ἀναζητήσιμες ἀκόμη εὐτυχῶς ἀσυστηματοποίητες, καὶ οἱ κλάδοι ὑψώνονταν ἀπλωτὰ πρὸς τὴν ἀκόμη ἀραιὰ σφαῖρα ἐνὸς

αἴσιον μέλλοντος. Ἡ χρονικὴ σύμπτωση τῶν τριῶν μεγάλων φαινοτάτων πὺς θὰ ἐξαντλοῦσε ὡστόσο τὴ δυναμικότητα τοῦ νέου εἶδους, ὅπως ἢ ἐποχὴ τῶν τριῶν μεγάλων ἐλλήνων τραγικῶν ἔκλεινε τὴν ἱστορία τῆς τραγωδίας. Ἡ πρόληψη, ἀνομολόγητη μολαταῦτα, δὲν εἶναι ξεπερασμένη. Ἐπάσχει καὶ σήμερα καὶ σ' ὅσους θὰ παραξενεύονταν γιὰ τὸν τέτιον ἰσχυρισμὸ δὲ θὰ εἶχα παρὰ νὰ ὑποδείξω τὴν πὺ ἐκδηλῆ καὶ πιεστικὴ μορφὴ τῆς: Τὸ δόγμα τοῦ ρεαλισμοῦ.

Τὸ μυθιστόρημα μοιάζει σήμερα, γιὰ τὴ μέση καὶ τὴ νότια Εὐρώπη, ὑποδουλωμένο ὀριστικὸ στὴν παράδοση τοῦ ρεαλισμοῦ.

Πολὺ μακρὰ θὰ ὀδηγοῦσε ἢ ἔρευνα τοῦ ἂν ἀνήκουν στὸν ἀτόφιο ρεαλισμὸ οἱ τρεῖς κορυφαῖοι τοῦ μυθιστορήματος. Γιὰ τὸν Ντοστογιέφσκι εἰδικὰ ὁ Μπερντιάφ ἔγραφε μερικὲς ἀπὸ τὴς βαθυτέρες σελίδες του γύρω ἀπὸ τὸ ἐρώτημα ἂν ὁ συγγραφέας τῶν «Καραμάζωφ» εἶναι ρεαλιστῆς. Σὰν ἔμμεση ἀπάντηση θὰ μποροῦσε νὰ χρησιμοποιεῖ ὁ ἀφορισμὸς του πὺς: «τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ντοστογιέφσκι δὲν εἶναι καθ'αὐτὸ μυθιστορήματα: ἀποτελοῦν μὴ τραγωδία». Κι' ἄλλο: «ὁ Ντοστογιέφσκι εἶναι συγγραφέας τραγικός». Τὸ ἴδιο ἄλλοτε σημείωνε καὶ ὁ Jaloux μὲ τὴν παρατήρηση πὺς οἱ κυριότερες σκηνές τοῦ Ντοστογιέφσκι εἶναι διάλογοι. Ἀληθινὰ περισσότερο ἀπὸ τὴν παρατήρηση τοῦ συγκεκριμένου καὶ τὴν ἀκριβὴ ἀπόδοση τῆς ζωῆς, ἐκεῖνο πὺ ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸ τῶν Ντοστογιέφσκιων ἔργων εἶναι ἡ ὑψηλὴ ἀτμοσφαῖρα τῆς τραγωδίας πὺ τὰ περιβάλλει καὶ ὅπου οἱ τύποι, δαιμονιακὰ γιγαντωμένοι, κινοῦνται σὰν σκοτεινὰ φαντάσματα μέσα στὴν πύρινη ἀνταῦγεια τῆς κόλασης. Οἱ ἥρωες εἶναι τραγικοί, δηλαδὴ δοσμένοι μὲ φαντασία ἐξυψωτικὴ, ἀνεβασμένοι στοὺς κοθόρονους. Ὁ ἴδιος Μπερντιάφ παρατηρεῖ πὺς συχνὰ εἶναι μελλοντικοί, ἀνύπαρχοι στὴν ἴδια τους ἐποχὴ, ὅπως οἱ ἥρωες τῶν «Δαιμονισμένων» πὺ ἔχουν τὴ σημασία τῆς προφητείας... Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν Ντίκενς, ὅπου τὸ συναισθηματικὸ στοιχεῖο πρωτεύει, θὰ μποροῦσε νὰ κάνει κανεὶς ἀνάλογη παρατήρηση καὶ νὰ τονίσει πὺς ἢ ὑποκειμενικότητα τοῦ συγγραφέα δίνει περισσότερο τὸν τόνο στὸ περιβάλλον του παρὰ ἢ νηφάλια καὶ ἀντικειμενικὴ ἀντιγραφή. Μὰ προτιμότερο ἀκόμη θὰ εἶτανε ν' ἄγγιξε κανεὶς τὸ ζήτημα κατευθείαν στὴν καρδιά, δηλαδὴ στὴ δογματικὴ του ἀποψη. Τὴν τελειότερη δυνατὴ ἀπόδοση τῆς πραγματικότητας. Τῆς ἐντύπωσης, μᾶλλον, πὺ ἔχουμε ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὁ πὺ ἀπλουστευμένος καὶ πὺ... κυνικὸς ὀρισμὸς τοῦ ρεαλισμοῦ.

* *

Ἡ «πραγματικότητα» εἶναι μὴ ἐφεύρεση τοῦ δεκατοῦντος αἰώνας.

Οἱ πατέρες μας τῆς περασμένης ἐποχῆς εἶχανε παίξει, σὲ ὀρισμένη στιγμὴ, ἓναν ἀληθινὰ πολὺ ἀστεῖο ρόλο. Οὐσιαστικὰ ὁ μεσαῖωνας τελείωνε στὰ πόδια τους. Μπαίνοντας ἀκόμη μισογυμνωμένοι στὴν καινούργια ἐποχὴ καὶ πατώντας τὸ φωτισμένο κατωφλι τῆς, παρουσίαζαν τὴν κομικὴν ὄψη ἀνθρώπων παραζαλισμένων ἀπὸ τὸ ξαφνικὸ φῶς. Μὰ ἢ ἀναπάντεχη φῶτιση δὲν ἦτανε καμωμένη γιὰ

νά τους πτοήσει. Ο εγωϊσμός, τὸ ματαιόδοξο φιλότιμο, κρύβονταν προσεκτικά στην ψυχή τους κι' έτσι, ἐνῶ δὲν εἶχαν ἀκόμη προλάβει νὰ ξεθαμπωθοῦν, ξιπλάζονταν κιόλας πὼς εἶναι παιδιά τοῦ φωτός!.. Ὅλα τὰ ἀτένιζαν κατάματα, μὲ θράσος καὶ περιγέλιο. Τὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου γι' αὐτοὺς εἶχε ὀριστικά λυθεῖ. Κουρέλια κοίτονταν οἱ φοβερὲς σκιὲς τριγύρω ἀφοῦ τὸ μυστήριο φωτίστηκε! Ὁ γαλάζιος οὐρανός, πὺν ἐνέπνεε ὡς χτὲς τοὺς ἀνόητους ποιητές, δὲν εἶτανε παρὰ... ὄζον! («Ὡς κι' αὐτὸ τὸ γαλάζιο τ' οὐρανοῦ δὲν εἶναι παρὰ ὄζον» λέει ἀπελπισμένος ὁ τόσο ἀντιρεαλιστικὸς ὡστόσο Νάγκελ τῶν «Μυστηρίων».) Φαντασθεῖτε φάρσα! Ἄλφα ιδιότητες, βῆτα εἰδικὸν βάρος κ.λ.π.

Ἐγινε τότε μιὰ τεράστια ἀναθεώρηση. Ἀξίες γυμνώθηκαν ἀτιμωτικά, σύμβολα χλευάστηκαν καὶ σ' ὄλο τὸ ἱερογλυφικὸ κείμενο τοῦ κόσμου ἐφαρμόστηκε ἓνα σύστημα ἐπισταμένης μετάφρασης. Οἱ συμβολικὲς λέξεις ἀντικαταστάθηκαν μ' ἐπιστημονικοὺς ὄρους. Τὰ νοήματα μὲ τύπος. Οἱ ιδέες μ' ἐξισώσεις μαθηματικές. Ἔτσι μασκαρεμένος ὁ κόσμος παρουσίαζε ξαφνικά μιὰ πολὺ γελοῖο ὄψη. Οἱ πρόγονοί μας γέλασαν θριαμβευτικά εἰς βάρος του. Ὑστερα μᾶς τὸν παραδώσανε στὰ χέρια μὲ τὴν αὐστηρὴν ἐντολὴ νὰ τὸν φιλάξουμε ἀτόφιον. Τοὺς ὑπακούσαμε.

Ὁ εἰκοστὸς αἰώνας μπῆκε δίχως οὐσιαστικὲς φιλοδοξίες. Ἡ φλόγα του, ὁ πρόωρος ἀναρχισμὸς του, δὲν εἶτανε παρὰ πόζες νεανικοῦ αἰσθηματισμοῦ. Στὸ βάθος, σὰ γνήσιος γιὸς τοῦ πατέρα του, ἂν ἀναδεδυόταν ἐπαναστατικά τὸ ἔκανε μέσα στὸ αὐστηρὸ πλαίσιο, τὸ ἀποπνιχτικὸ, πὺν τοῦ εἶχανε τάξει. Νωθὸς αἰώνας, ἀδιάφορος. Ὁ οἶλος τοῦ πολέμου, αὐτὸς τοῦτος, δὲν ἴσχυσε νὰ τὸν ξυπνήσει. Χρησίμευε ἀπλὰ καὶ μόνο γι' ἀφορμὴ νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν ἀβασάνιστα οἱ πατροπαράδοτες ἀπόψεις καὶ νὰ βαλθοῦν σὲ ἄμεση ἐφαρμογή. Πίστη δὲν ὑπῆρχε πρωτότυπη, ἔλειπαν οἱ προσωπικὲς κατευθυντήριες ιδέες. Ὁ εἰκοστὸς αἰώνας δὲν δημιούργησε. Ἐξετέλεσε. Φέρνει καὶ σήμερα, στὸ ρυτιδωμένο του μέτωπο, τὴ σφραγίδα τῆς δουλοπρέπειάς του.

Ὡστόσο θὰ εἶταν ἄδικο νὰ ἰσχυριστῆ κανεὶς πὼς μέσα στὴν ἀπελπιστικὰ μονότονη τούτη μάζα δὲν ὑπῆρχαν κ' οἱ λιγιστὲς ἐξαιρέσεις. Εἶταν ἄνθρωποι, εἶναι μᾶλλον, πὺν βάζουνε στὸν ἑαυτὸ τους δειλιά, ἐρωτήματα δευτεροβάθμια, βαθύτερα καὶ ριζικότερα ἀπὸ τίς λύσεις πὺν τοὺς εἶχανε κληροδοτήσει ἔτοιμες. Ὁ οὐρανός εἶναι «ὄζον» λένε οἱ δύσπιστοι, μὰ τὸ ὄζον τί εἶναι; Δὲν τὸ λένε μεγαλόφωνα, μὰ σὰν τὸ τολμοῦνε παίρνουν τὴν ἀποστομωτικὴ ἀπάντηση πὼς τὸ ὄζον εἶναι «δραστικὴ μορφή τοῦ ὀξυγόνου...» Ζαρώνουν ἴσως στὴ γωνιά τους μὰ δὲν πειθονται. Δὲν ἔχουν, αὐτοί, τὴν σωτήρια κ' ἠσυχαστικὴν ἱκανότητα νὰ παίρνουνε τίς ιδιότητες γιὰ οὐσία. Ζέρουνε πὼς οἱ λέξεις διευκολύνουν, συμβολίζουν, συστηματοποιοῦν, μὰ δὲν ἐξηγοῦν. Ὁχι, τὸ ὄζον δὲν εἶναι δραστικὴ μορφή τοῦ ὀξυγόνου. Τὸ ὀξυγόνον τί εἶναι; «Ἀέριον ἄχρουν, ἄοσμον...» Ἰδιότητες, ιδιότητες. Ἡ ἐπιστήμη παρατηρεῖ, μὰ δὲν ἐξηγεῖ.

Γιὰ τοὺς δύσπιστους ἡ λύση τοῦ κοσμικοῦ αἰνίγματος δὲν εἶναι

ἐργαστηριακὴ.

Ἡ πραγματικότητα εἶναι πλάσμα ἐργαστηρίου.

Τὴν ὑπόθεση τοῦ ρεαλισμοῦ ἀναλαμβάνει νὰ ὑποστηρίξουν εὐτυχῶς ὄχι ἐπιστήμονες μὰ διανοούμενοι καὶ καλλιτέχνες. Ἡ τάξη αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη πὺν ἔχει τὸ προσὸν νὰ προδίνει σχεδὸν πάντοτε τὴν πίστη της. Μέσα στὴν καρδιά τῆς καινούργιας αἰσθητικῆς οἱ μῦστες προδίδουν τὴν ἰδεολογία. Περισσότερο ἀπὸ αἰσθητικὴ ὡστόσο ὁ ρεαλισμὸς εἶναι κοσμοθεωρία, κι' αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη, καὶ βασική, καλλιτεχνικὴ ἀντινομία του. Ὁ νατουραλισμὸς, πὺν γιὰ τὸν ἀπλοῖκὸ ἐξοτρεμισμὸ του θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ σὰν ὁ... ρωμαντισμὸς τοῦ ρεαλισμοῦ, δὲν κατόρθωσε νὰ πειθαρχήσει τοὺς ὀπαδοὺς του. Ὁ Μωπασσάν, σ' ἓνα πρόλογό του πὺν εἶναι πὰ ἱστορικός, ἔγραφε: ποιά εἶναι ἡ πραγματικότητα; Ὁ καθένας μᾶς ἔχει τὴ δική του καὶ ἡ δική μου δὲν εἶναι δική σας, καὶ ἔτσι καθεξῆς. Ὁ Φλωμπέρ ἀρνήθηκε μάντα τὴν ὑποταγὴ του στὸ νατουραλιστικὸ δόγμα καὶ στάθηκε στὸ βάθος ἓνας μικρόχολος ρωμαντικός, ὅσο κι' ὁ στυγνὸς Μεριμέ. Ὁμως, ὅ,τι θεωρεῖται σήμερα «πραγματικότητα» εἶναι κάτι περισσότερο συγγενικὸ μὲ τὸ νατουραλιστικὸ παρὰ τὸ κυρίως ρεαλιστικὸ ἰδεῶδες. Ὁ ρεαλιστὸς βγήκε ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ ρωμαντισμοῦ καὶ συγχίστηκε οὐσιαστικὰ μᾶς του. Ὁ αἰώνας ἐκεῖνος ἄρχισε κιόλας ἀπὸ τὰ μέσα του νὰ στρέφεται πρὸς τὸ ρασιοναλισμὸ, μόνο πὺν, στὰ πρῶτα χρόνια, τὸ συναίσθημα διαφέντευε πολυθόρυβα τὴν ὑπεροχὴ του. Ἡ χαλάρωση τῆς ὀρυμῆς του ἀποξήρανε ἀστραπιαία τὴν ἀτμοσφαιρα. Ὁ ἐπιστημονισμὸς ξυπνοῦσε στὸ μεταξὺ μὲ τὸ ὕλιστικὸ θεώρημα γιὰ σημαία, φοβερίζοντας νὰ γράψει τὴ λέξη «τέλος» κάτω ἀπὸ τὸ κεφάλαιο τῶν ἀνθρώπινων ἀναζητήσεων καὶ τῶν ὀνειρών. (1)

Ἡ «ἀτομικὴ» πραγματικότητα, ὅπως τὴν τοποθετεῖ ὁ Μωπασσάν, δὲ θὰ εἶταν ἀρμόδια καὶ μόνη νὰ λύσει τὸ πρόβλημα τοῦ ἀντικειμενισμοῦ. Ὑπάρχει ἓνα σημεῖο ὅπου οἱ ἀντιλήψεις γιὰ τὴν πραγματικότητα συμπιπτουν καὶ δίνουν τὴν κοινὴ ὅσο κι' ἐπιπόλαιαν εἰκόνα τῆς μορφῆς τοῦ κόσμου, πὺν ἔχουμε. (2) Ἡ εἰκόνα αὐτὴ δὲν εἶναι ὡστόσο ἐντύπωση ἄμεση ἀπὸ ἀπροκατάληπτη θεώρηση. Εἶναι ἐρμηνεία, δοσμένη σύμφωνα μὲ ὀρισμένο λογικὸ σύστημα. Στὸ μέτρο ἐπίπεδο αὐτὸ συνωπίζονταν οἱ θεωρητικοὶ τοῦ ρεαλισμοῦ, περιορίζοντας τίς φιλοδοξίες τους στὴν ἀντιγραφή τῆς κοινῆς θεώρησης καὶ βαθμολογώντας τὴν ἐπιτυχία τους μὲ τὴ μονάδα τῆς κοινῆς ἀντίληψης. Ἄγνοοῦσαν πὼς, καθρεφτίζοντας τὴν πραγματικότητα, δὲν κάνουν ἄλλο παρὰ νὰ καθρεφτίζουν τὸν ἴδιο τους ἑαυτὸ, τὴ θεώρηση δηλαδὴ πὺν δημιούργησαν μὲ τὴν κοσμοερμηνεία τους. Τὸ ὄραμα τῆς ζωῆς, μεταφερόμενο ἀπὸ κεί-

(1) Αὐτὴ εἶναι ἡ πορεία του στὴ μεγάλη της γραμμῆ. Ὡστόσο, ἓνα ἄλλο ρεῦμα, ἀθόρυβο κι' ἄγνὸ ἀπὸ κάθε φανταρονισμό, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Γερμανικὸν ἰδεαλισμὸ, περνοῦσε μέσον τοῦ Χόφμαν στὸν Πόου. Ἡ ὀρυμῆ του εἶναι ἀνεκμετάλλευτη καὶ μοιάζει μελλοντικὴ.

(2) Ὁ ρεαλισμὸς, περισσότερο ἀπὸ αἰσθητικὴ σχολή, εἶναι κοσμοθεωρία.

νους στον παρθένο πίνακα της τέχνης, δέμετουσιωνότανε πιά καθώς πριν, στίς παρωχημένες εποχές του κόσμου. Τρεις είχανε σταθεί κυρίως άλλοτε οί συντελεστές της αφαίρεσης: Ἡ μεταφυσική ἐνόραση (Ἀνατολή). Ἡ μυθική ἀντίληψη (Ἑλλάδα). Ἡ θεοποίηση τοῦ ὑποκειμενικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου (Ἀναγέννηση καὶ ἐφεξῆς). Ὅταν ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος γδύθηκ' ἀπὸ τὸ βαθύτερο νόημα του, κι' ὁ ἐσωτερικὸς βρέθηκε μεμιάς ἀπογυμνωμένος οὐκ οὐκ. Ἡ τέχνη ζήτησε νὰ τραφεῖ ἀπὸ τὴν ἴδια της αὐτὴ γυμνότητα μὰ γρήγορα ἀποστραγγίστηκε καὶ στέρεψε. Τρεφότανε μὲ τίς ἴδιες της σάρκες...

Ἔτσι ἔγινε μὲ τὸ «περιβάλλον», ὅπου ὁ νατουραλισμὸς ζήτησε νὰ στηρίξει σοβαροφανῆ θεωρήματα. Ἀποστεωμένο καὶ μικρόχαρο, καταθλιπτικὸ δίχως ἀπολύτρωση ἀνθρώπινη, ἔχανε τὴν μυστικὴ του ἐπαφή μὲ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον. Ἡ τέχνη ξεπέζεε ἀπὸ τοὺς καθόρ- νους της γιὰ νὰ μασκαρευτεῖ σὲ κοινωνιολογία. Νόμιζε πὼς θὰ προσφέρει περισσότερες ἐκδουλεύσεις στὸ σύνολο καὶ θὰ ἐξυπηρε- τήσει καλύτερα τὴν ἀνθρώπινη ὑπόθεση σὰν ἰδιωτικὸς ὑπερέτης παρὰ σὰν ὑπεύθυνος κυβερνήτης. Ἡ ἀντίληψη τούτη παρήκμασε. Ἡ θεώρηση τοῦ περιβάλλοντος εἶναι κι' αὐτὴ μιὰ ἀφαίρεση, μὰ ὄχι γιὰ τοῦτο λιγότερο «πραγματική»: Ἡ ἀτμοφαῖρα. Δὲν εἶναι τὰ πράγματα μονάχα ποὺ ἀντανάκλῳνται πάνω μας σὰν καθοριστικὸς καὶ μοιραῖος παράγοντας μὰ κι' ἡ ψυχὴ, μέσον τῶν πραγμάτων, αὐτο- θεωρεῖται (συμβολισμὸς). Μιὰ ἀδιάκοπη ἀλληλεπίδραση συνδέει ἀ- ναγκαῖα τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον μὲ τὸν ἐσωτερικὸν κι' ἂν θᾶθελε κα- νεῖς ν' ἀναζητήσῃ τὴν ἀπώτατη προϋπόθεση θᾶπρεπε νὰ καταλήξῃ ἐν τῷ δευτέρῳ, ἀφοῦ ὁ κόσμος δὲν εἶναι ὠραῖος ἢ ἀσχημὸς ἀλλὰ τὸν θεωροῦμε τέτιον ἢ τέτιον

Τὸ ἄλλο γνωσιολογικὸ πρόβλημα ἀνέτρεπε τὸ δόγμα τοῦ ρεα- λισμοῦ.

Ἡ ἀληθινὴ τέχνη πάντα καὶ παντοῦ, συνειδητὰ ἢ ἀσύνειδα, στάθηκε ἀφαίρεση. Μετουσίωση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν ἐσωτερικόν. Ἀπολύτρωση τοῦ πλήθους μέσον τοῦ ἐνορατικοῦ ἀτό- μου. Ἄν σὲ μιὰν ὀρισμένη ἱστορικὴ στιγμή της ἀπαρνήθηκε τὸν ἴδιο της ἐναντὶ τοῦτο δὲ σημαίνει τίποτα. Αὐτὴ τούτη ἡ «πραγματι- κότητα» τοῦ δεκατονέννατου αἰῶνα εἶναι μιὰ ἀφαίρεση καὶ ἡ πεζό- τερη, ἡ στεγνότερη ἀπ' ὅλες (*). Μὰ οἱ δυνατότητες τῆς ψυχῆς εἶναι ἄπειρες κι' ὁ ὠκεανὸς τῆς σκιᾶς ἀσύγκριτα μεγαλύτερος ἀπὸ τὸ νησί τοῦ φωτός.

* *

Σήμερον βαδίζουμε πρὸς τὴν ἀναζήτησιν καινούργιων κόσμων. Δὲν εἴμαστε τόσο ἀφελεῖς πιά ὥστε νὰ ποζήσουμε γιὰ καταχτητές. Εἴμαστε θαλασσοπόροι. Τὰ καράβια ποὺ δέθηκαν στὰ λιμάνια ἀπὸ τοὺς νεόπλουτους προγόνους τὰ λύνουμε καὶ ξανοιγόμεστε πρὸς ὀρίζοντες καινούργιους. Οἱ ἐξωτικοὶ οὐρανοὶ μᾶς καλοῦν. Οἱ στοι-

(*) Μιὰ τέχνη καθαρὰ μετουσιωτικὴ, ἡ Μουσικὴ, θὰ μπορούσε σὲ πολλὰ νὰ χρησιμεύῃ γιὰ λυθία λίθος τῶν ἄλλων. Ὁ ρεαλισμὸς στὴ μουσικὴ πέρασε ὑπὸ τὴν αὐρὴ τῆς «βεριστικῆς» σχολῆς γιὰ ν' ἀφήσῃ δυὸ-τρία εὐχάριστα στὸ πολὺ κοινὸ ἔργον μὰ γιὰ ν' ἀποτύχει παταγωδῶς σὰν αἰσθητικὸ δόγμα.

χειωμένοι καπετανεῖοι θὰ πάρουνε πάλι τὸ τιμόνι-στὰ χέρια τους γιὰ νὰ τραβήξουν ὄχι πιά πρὸς λιμάνια ἐμπορικά, σημειωμένα στοὺς χάρτες, μὰ στὴν ἀναζήτησιν τῆς τρικυμίας καὶ τῆς θύελλας.

...Et peut-être, les mâts, invitent les orages

Sont-ils de ceux qu' un vent penche sur les naufrages
Perdus...

Ἔργον παραπάνω πὼς τὸ μυθιστόρημα ζεῖ ὑποδουλωμένο μονάχα στὴ μέση καὶ τὴ νότια Εὐρώπη. Ἀληθινὰ, μιὰ χώρα βό- ρεια, ἡ Ἀγγλία, ξένη σὲ τοῦτο τὸ σημείον πρὸς τὴν ἀναμικτότητα τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν, ἐξακολουθεῖ ἀνήσυχη τίς ἀναζητήσεις της, περισώζοντας ἔτσι μιὰν ὑπερήφανη αὐτοτέλεια. Γιὰ τὴν πλειάδα τῶν συγγραφέων πρώτης γραμμῆς: Joyce, Lawrence, Huxley, Woolf, Mansfield, Lehmann, θᾶπρεπε νὰ γραφεῖ εἰδικὴ μελέτη ποὺ νὰ διαφωτίζει τίς σχέσεις τους μὲ τὴν παράδοση καὶ τὴν προσω- πικὴ προέκταση ποὺ τῆς δίνουν. Εἶναι μιὰ ομάδα ποὺ χειραφετή- θηκε εὐρωστὰ καὶ βγήκε ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο ὅπου πλαταγίζει ἡ μεσευ- ρώπη. Δὲν εἶναι δίχως σημασία τὸ γεγονὸς πὼς ἡ Ἀγγλία καὶ μόνη ἀντιπροσωπεύει σήμερον τὴν ἀνθισσιν τοῦ μυθιστορήματος. Ἀντίθετα πρὸς τὴν γερασμένη δημοκρατικὴ Γαλλία ὁ Jaloux ὀνόμαζε τὴν χώρα τοῦ Ντίκενς «χώρα τοῦ μυθιστορήματος». Τὸ «πνεῦμα τοῦ συγκε- κριμένου» ποὺ κατὸ τὴν ἐκφραση τοῦ Γάλλου κριτικοῦ ἀποτελεῖ τὸ κυριότερον προσὸν τοῦ ἀγγλικῶν μυθιστορήματος, δὲν εἶναι πιά ἡ ρεαλιστικὴ προσήλωσις τῶν Γάλλων. Εἶναι ἡ προσωπικὴ ἀκριβῶς ἱκανότητα τοῦ νὰ μετουσιώνεται γαλλοτεχνικὰ ἡ πραγματικότητα σ' ἀπίστευτης ἐνάργειας ὀπτασιασμό (*).

ΑΓΓΕΛΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ

(*) Θὰ συνιστοῦσα νὰ διαβαστεῖ γιὰ ὑπόδειγμα ἓνα ἀπὸ τὰ μικρὰ διηγή- ματα τοῦ Joyce (στοὺς Dubliners) ποὺ ἐπιγράφεται «ἡ Ἀραβικὴ ἀγορά». Ἐκεῖ γίνεται κατὰδηλο πὼς, ἡ περὶ πραγματικότητα, παίρνει ἀδιόρατα τὴν ἐφιαλτικὴ γοητεία μιᾶς δαιμονιακῆς φαντασίωσης.

ΤΕΤΡΑΣΤΙΧΑ

ΔΗΛΟΣ

Μοιραῖο νησί λίκνο ἱερὸ τοῦ Ἀπολλωνίου φωτός
— Ὅραμα θεῖο μιᾶς ἀνοιξῆς φωτοπεριχυμένης —
Βηρύλλι ἢ θάλασσα, γλαυκὸ τοπάξι ὁ οὐρανὸς
Γαλάζια βρόχια τῆς γλυκειᾶς ποῦ σὲ ὕφανε εἰμαρμένης.

ΑΤΤΙΚΗ

Τί κι' ἂν γιὰ πάντα εἰσίγησαν τῶν σάτυρων οἱ αὐλοὶ
Κι' οἱ νύφες πιά δὲ κατοικοῦν μὲς στὰ βαθύσκια δάση,
Οὐράνια. γῆς καὶ πέλαγα—μιὰ θεῖα φεγγοβολή—
Καλοῦν τὴ νιότη σ' ὄργιον φωτὸς νὰ ξεδιψάσῃ.

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΔΡΟΥΣΙΩΤΗΣ

ΕΞΥΨΩΣΗ

Οί μνήμες μόνο οί μακρυνές δικές σου νᾶναι :
της ντροπαλής κοπέλας, πούχει τώρα φύγει,
του φίλου εκείνου την καρδιά του να σου ανοίγει
μέσ' στις άλλοτινές βραδυές — πού δὲ γυρνᾶνε.

Ἡ ἀχνή της ὄψη πού βαθειά ἀπ' τὰ ξένα βγαίνει,
παρακλητικό τὸ χαμόγελο στὰ χεῖλη,
τὸ τραγουδημένο της ὄνομα, — Ἐριφύλη, —
(ὦ. ζεῖ, τῆς αἴσθησής μοῦ πάντα χαϊδεμένη :)

Κ' ἦτανε ρίμες οἱ χειρονομίες εκείνου :
νά σὲ ριπίζουνε, — σὰ θερινὸ μελτέμι, —
κάποιοι του στίχοι, πού ὄλο τὸ εἶναι σου νά τρέμει
κ' ἡ χειραψία ν' ἀφίνει ἀγνές στιγμές — σὰν κρίνου :

Ὡς ἡ ψυχὴ, ὄρφανή, στὸ χεῖλος μιᾶς ἀβύσου,
— σὰν κλαδί πού γδυσε ὅσο δύνονταν ἡ μπόρα, —
τὴν ὑπαρξή τους ὅπως βούλεσαι ἀνιστόρα,
ἔρμα νά γίνουν τελευταῖο τῆς προσευχῆς σου.

Ὅταν δικὸ σου τίποτε ἄλλο πιά δὲ νιώθεις,
(μιὰν ἠδονή, ἓνα ποίημα, μιὰ φιλοδοξία,)
πορεύου κάτω ἀπ' τὴν ὄγρη δενδροστοιχία,
μὲ τὴν ἀπάτη — θά σου ποῦν — μιᾶς πλάνης νόθης :

Ὁ ἑναστρὸς θόλος, ἀπὸ πάνω, — ἀπρόοπτη σκόλη :
καθὼς μετὰ ἀπὸ λάγνα ὄργην ἔχει υερέψει,
μέσ' ἀπὸ λευκὰ ξέφτια. ἀγνός, σὰν ἀπλή σκέψη,
ἀντανაკλᾷ τὴ φωτισμένη ὡς πέρα πόλη.

Κι' ὅπως, — ὅμοιες μὲ δάκρυα κάποιων λυτρωμένων, —
ἀραιές θὰ πέφτουνε οἱ σταγόνες ἀπ' τὰ τόξα,
θὰ φέρνεις μέγα καύχημα, σὰ νᾶταν δόξα,
δίπλα σὲς μαῦρες σκιές τῶν ἀργοπορημένων,

κάποιες χιμαϊρικές μορφές γιὰ παραστάτες :
Βραδυνές, ἀπειρες, ἀργές θὰ γέρνουν οἱ ὄρες :
Κ' ἐσύ, τῆς φαντασίας θὰ δρέπεις τὲς ὁπῶρες,
καθὼς ἀδιάφοροι θὰ φεύγουνε οἱ διαβάτες....

ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΡΟΚΟΣ ΡΑΦΑΛΙΑΣ

ΜΗΝΥΜΑΤΑ

Περασμένα μεσάνυχτα κι' ἡ φασαρία στὸ σπῆτι τοῦ κ. Λιγίδη
μεγάλωνε. Μεσ' τὲς δλόφωτες κάμαρες, ἄντρες, γυναῖκες, λουσαῖτοι,
ξαναμιμένοι ἀπ' τὸ χορὸ καὶ τὸ ποτό, ἐφώναζαν, χειρονομοῦσαν,
χασκάριζαν. Ἄλλοι ὄρθοι, ἄλλοι καθισμένοι, ἄλλαζαν κάθε τόσο
θέση, ἀνακατεῦντουσαν, φλυαροῦσαν, γέλαγαν. Μερικοὶ ἐπειραζόν-
τουσαν μεταξύ τους, ἄλλοι ἔλεγαν χοντρά ἀστεῖα καὶ ἔσκαζαν σὲ
γέλοια ἀκρόατηγα. Μιά παρέα, καθισμένοι παρᾶμερα, μὲ μούτρα
στεγνὰ καὶ βλέμματα πού ἐγυάλιζαν, ἔπαιζαν χαρτιά κι' ἦταν σὰ νά
μὴν ἤξεραν τί γίνεται τριγύρω τους. Ἐνὰ μεγάλο γραμμόφωνο — ἔ-
πιπλο ἀρχίναγε κάθε τόσο νά παίξει ἓνα χορὸ, τότε σηκώνοντουσαν
οἱ περισσότεροι ζευγάρια-ζευγάρια, ὄλο τσακίσματα καὶ γλύκες κι' ἐ-
χόρευαν. Ὁ ἀέρας ἦταν μπουκωμένος ἀπ' τοὺς καπνοὺς, ζέστη πνι-
γηρὴ ἔκανε κεῖ μέσα καὶ δυσκόλευε τὴν ἀναπνοή. Μποτίλιες μύρες,
κρασιά, πηγαινοερχόντουσαν, φαγητὰ ἔφταναν σὲ ἀπλάδες, ἐνόμιζε
κανεῖς ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχαν σκοπὸ νά χορτάσουν ποτέ.

— Λαμβάνω τὴν τιμὴν νά σᾶς παρουσιάσω τὸν παρόντα μεζέν,
ἐφώναζε κορδωμένος ὁ κ. Λιγίδης, τὴ στιγμὴ πού ἡ ὑπηρέτρια ἔ-
φερε σὲ μιὰ μεγάλη ἀπλάδα ἓνα δλάκαιο γουρουνόπουλο ψητό.
Ὅλοι ἐγύρισαν νά δοῦνε γελαστοὶ κι' ἐγλύφτηκαν σὰ σκύλοι λιμα-
σμένοι.

— ὦ, ὦ, ὦ... ἐφώναζαν μιὰ φωνὴ καὶ λίγο πού δὲν ἐζητώκραύ-
γασαν τὸν κ. Λιγίδη.

Τότε ἓνας κοντός, παχὺς, μὲ προκοιλὶ καὶ μάτια μικρὰ σὰ δυὸ
χάντρες, ἀνέβηκε σὲ μιὰ καρέκλα καὶ φωνάζοντας ἄρχισε κάτι νά
τοὺς λέη μὲ τόνο ἐπίσημο. Τοὺς εἶπε δηλαδὴ ὅτι ἀνελάβανε αὐτὸς
νά ἐξοφλήση μὲ τὸ γουρουνόπουλο καὶ δὲν ἤθελε βοήθεια...

Ὅλοι ἐχασκάρισαν μὲ τοῦτο τὸ ἀστεῖο καὶ γιὰ κάμποσην ὥρα
ἦταν ἐκεῖ μέσα τόση φασαρία, πού δὲ λέγεται. Ὡς καὶ κείνοι πού
ἔπαιζαν χαρτιά γύρισαν γιὰ μιὰ στιγμὴ μηχανικά, μὲ μάτια ἀποβλα-
καμένα καὶ κύτταξαν γύρω τους.

Ἡ κ. Λιγίδη, μεσ' τὲς τόσες κυρίες, ἦταν σὲς δόξες τῆς. Ἄ-
στραφτε ἀπὸ καμάρι κι' ἀπὸ λουσο καὶ δὲν πρόφτανε νά δέχεται
κοπλιμένα ἀπὸ παντοῦ.

— Τί σὲς φόρεμα, τί ἔκτακτα τὰ χαλιά σου, τί ἐπιτυχία τὰ γλυ-
κίσματα, ὄλα ὄλα ἐν τάξει. ἀγαπητὴ μου, θαυμάσια...

— Ἡ καλωσύνη σας, ἀποκρινόταν μετριοφρονα ἡ κ. Λιγίδη
καὶ χαμογέλαγε μὲ νόημα.

Κι' ἀλήθεια, εἶχαν κάνει τὸ θάμμα τους οἱ καλεσμένοι μὲ τὰ
μεγαλεῖα τῶν Λιγίδιδων. Τί σπῆτι μεγαλουσιάνικο, τί ἐπίπλωση, τί
πολύφωτα!

— Ἄ, εἶναι νά τοὺς χαιρεται κανεῖς...

Τί κι' ἂν ἤξεραν ὄλοι τους πὼς ὄλα αὐτὰ ἔγιναν μὲ κλεψιές καὶ
καταχρήσεις τοῦ Λιγίδη στὴν ὑπηρεσία του! Πὼς μὲ τὸν ἴδιο τρόπο

ἔχτισε δυὸ σπήτια πολυτελείας σὲ λίγο διάστημα. Τί σημασίαν εἶχαν αὐτά; Ἀρκεῖ ὅτι ὁ Λιρίδης εἶχε κάνει τὴ δουλειά του ὅπως ἔπρεπε.

— Ἄ, τετραπέρατος ἄνθρωπος, φίλε μου. Ἄξιος... Καὶ τί γαλαντόμος... Πῶς ξέρεи νὰ φέρεται!...

Μέσα στὸν ἠθικὸ βοῦρκο τοῦ Λιρίδη ἐκυλιόντουσαν τὴ νύχτα κείνη μακάρια ὄλοι οἱ καλεσμένοι του, ἄλλοι ὅμοιοί του κι' ἄλλοι ποὺ θὰ ἤθελαν πολὺ νὰ εἶναι στὴ θέση του. Ὅλη ἐκείνη ἡ λαμπερὴ καὶ ὁμορφὴ εἰκόνα, μὲ τὰ πολύφωτα, τὰ κρύσταλλα ποὺ ἀστράφταν, τ' ἀσημικά καὶ τὰ μπριλάντια, τοὺς ἀτσάλωτους κυρίους καὶ τὶς βαμμένες ντάμες τους, δὲν ἔκρυβε σιὸ βάρυς παρὰ ἓνα βοῦρκο ποὺ ἐβρόμαγε.

Κάτω ἀπ' τὸ σπήτι τοῦ Λιρίδη^{**}, στὸ ὑπόγειο, τὴν ἴδια κείνη νύχτα, ὁ Στροάτης ὁ περιπετροῦχος παρὰδερονε στὸ κρεβάτι του. Πυρετὸς τὸν κράταγε ἀπὸ ἡμέρες κατάκειτο καὶ τὴ νύχτα τούτη, ἄγρυπνος ἀπ' τὸ βουητὸ ποὺ γινόταν πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του, στριφογύριζε στὸ κρεβάτι του ἀνήσυχος. Ἐνα καντλάκι θαμπόφεγγε στὴ φτωχικὴ του κάμαρη καὶ στὸ φῶς του ξεχώριζες κατάχαμα μιὰ γυναίκα νὰ κοιμάται, μὲ τρία στήν ἀράδα μικρά. Δυὸ καρέκλες στὴν ἄκρη κι' ἓνα τραπέζι ἦταν ὅλα ὅλα τὰ ἐπιπλα τῆς κάμαρης. Τὸ χαμηλό της ταβάνι σοῦ πλάκωνε τὴν καρδιὰ καὶ σ' ἔκανε ν' ἀπορῆς πῶς ἄνθρωπος ἐσκέφτη νὰ φτειάξῃ γι' ἄλλον ἄνθρωπο τέτοια φυλακί.

Ἄπὸ ἓνα παραθυράκι, ποὺ ἔβλεπε στὴν αὐλή, ξεχώριζες λίγον οὐρανὸ, συννεφιασμένον ὀλοσκοτεινόν. Ἦταν αὐτὸ τὸ μόνον ἀνοιγμα, ὅπου τὸ «σπήτι» τοῦ Σροάτη ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸν ἄερα, μὲ τὸ φῶς, μὲ τὸν ἀπέραντο οὐρανόν. Ἡ εὐλογία αὐτὴ ποὺ ἔρχεται ἀπὸ ψηλά, «ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους» ἦταν καὶ τούτῃ ἀποκλεισμένη γιὰ τὸ φτωχὸ αὐτὸ καὶ τὴ φανίλια του. Ποῦ καὶ ποῦ μὴν ἀστραπὴ ἀδύναμη, μακρυνὴ φαινόταν ἀπ' τὸ παράθυρο ν' ἀυλακῶνει τὸν οὐρανόν, τὰ πυκνὰ σύννεφα φωτίζονταν τότε γιὰ λίγο καὶ μιὰ βροντὴ μουγγή, συγκρατημένη ἀκολουθῶσα, σὰν τὴ φωνὴ ἑνοῦ ἄγριου ζώου ποὺ θύμωσε.

Συλλογιζότανε ὁ Στροάτης κι' ἔφερε στὸ νοῦ του τὸ περίπετρό του. Τὸ ἔβλεπε νὰ στέκῃ ἐκεῖ δά, στὴ γωνιά τοῦ δρόμου, θλιβερό, ὀλόκλειστο. «Κλειστὸν ἔνεκα ἀσθενείας» εἶχε γραφεί ἀπάνω του. Ἔτσι γιὰ νὰ ξέρουν οἱ πελάτες τοῦλάχιστον, οἱ λιγοστοὶ ποὺ εἶχε. Τοὺς ἔβλεπε μὲ τὸ νοῦ νὰ περνοῦν ἕνας ἕνας ἀπ' ἔξω καὶ νὰ φεύγουνε....

Ἄχ, πῶς ἐστένευαν τὰ πράγματα! Μαῦρες σκέψεις πέρασαν ἀπ' τὸ νοῦ του γιὰ τὴν τύχη του, ἔβλεπε πῶς γάτου ἀπ' τὸν οὐρανὸ δὲν εἶχε θέση αὐτός, δὲν τὸν ἄφηναν νάχη θέση. Αὐτοί, αὐτοὶ οἱ ἀνεχόρταγοι, σὰν τοὺς ἀπάνω, ποῦ ἄφηναν κι' ἄλλον νὰ φάει ψωμί!

Τόσα κι' ἄλλα τόσα νὰ εἶχανε κι' ἀκόμη ἄλλα τόσα καὶ πάλι νὰ μὴ φτάνουνε. Κι' αὐτὸς τότε χόρτασε ψωμί; Μὴ δὲ δούλευε, μὴ δὲν ἤθελε νὰ δουλεύῃ; Ἄλλὰ ποῦ νὰ δῇ προκοπή! Πῶς τὰ κανόνισαν τὰ πράγματα οἱ ἄτιμοι!... Ὅ,τι κι' ἂν ἔκανε στάχτη καὶ μπουλ-

υπερη. Ἐνα μαγαζάκι εἶχε τοῦ τῶφαγαν οἱ δανειστές, οἱ τοκογλύφοι. Ἐπειτα ζήτησε δουλειά, κλειστὸς ὀλοῦθε οἱ πόρτες, παντοῦ ἓνα ξερὸ «δὲ χρειάζομαστε». Δυὸ χρόνια πάλαιψε, πάσκισε, εἶπε τὸ ψωμί ψωμάκι, μαῦρη δυστυχία εἶχε πέσει μεσ' τὸ σπήτι του. Τὰ πιδιά ξυπόλυτα, ἄντρα σταμάτησαν τὸ σκολεῖο, μιὰ μέρα τὸ μικρὸ ἐπῆρε ἀπὸ πίσω, στὸ δρόμο, ἓνα γείτονα μὲ ψωμί στὸ χέρι. — Τσομί, τσομί! τοῦ φώναζε. Ἡ γυναίκα ἔρεβε βαθεῖα ἀπελπισμένη, ἀμίλητη...

Ὡς ποῦ στὸ τέλος τώρα, κάποιος συγγενὴς τοῦ ἀνοιξε ἓνα περίπετρο. Κάπου ἀκούμπησε τὴν πλάτη του, κάτι πήγαινε νὰ κάνει, ἀλλ' ἄξαφνα ἀρώστησε. Ἡ στενοχώριες, ἡ κακοπέραση τώρα ξέσπασαν. Ἐπесе κάτου βαρεῖα χτυπημένους, εἶχε τώρα ἓνα μῆνα στὸ κρεβάτι καὶ γιατροῖα δὲν ἔβλεπε. «Νὰ δοῦμε... ἔχε ὑπομονὴ ἀκόμη...» Τοῦ εἶπε ὁ γιατρός. Ὑπομονή; Καὶ τί θὰ γίνοντουσαν; Πῶς θὰ πόρευαν τόση ἄνθρωποι, δίχως τίποτα; Ἀνακινήθηκε στὸ κρεβάτι του ταραγμένος, ἀνήσυχος. Ἐννοιωθε τὶς χούφτες του νὰ κáινε, τὸ στόμα του νὰ φρύγεται. Τὸ κεφάλι του ἦταν ἀσῆκωτο, βαρὺ.

Κι' ἔπειτα πῆγε ὁ νοῦς του στὸ τελευταῖο χτύπημα. Ὁ Λιρίδης, αὐτὸς τὶς μέρες, τοὺς φοβέριζε καθαρὰ «τὰ νοῖα γρήγορα, ἀλλοιωθῶς θὰ σὰς πετάξω. Δὲν τῶκαμα γ'ὼ φτωχοκομεῖο τὸ σπήτι μου!...» Ἦξερε πῶς ἦταν ἱκανὸς νὰ τὸ κάνει αὐτό, αὐτὸς ὁ ἄσπλαχνος, ποὺ ἤθελε χιλιάδες κάθε φορὰ γιὰ τὶς διασκεδάσεις του, ποὺ ἔχτιζε τὰ σπήτια τῶνα κατόπι σι' ἄλλο, σὰ νὰ ἦταν ἓνα τίποτα γι' αὐτόν. Τὸν φανταζότανε ν' ἀπλώνει τὶς χερσούκλες του, «δικό μου καὶ τοῦτο τὸ σπήτι» νὰ λείει, «καὶ τοῦτο κι' αὐτὸς ὁ τόπος καὶ ὅλα καὶ ὅλα...»

Ἄλλά, ἐσὺ θεέ, δὲ βλέπεις τ' ἄδικο; ἔρώταγε μέσα του. Σὲ τί ἔφταιξαι; Δὲν πῆρα γυναίκα κι' ἔκαμα παιδιά, κατὰ τὸ νόμον σου; Λοιπὸν τώρα ποὺς θὰ νοιαστῆ γι' αὐτὰ (ἄφησε μένα), ποὺς θὰ τὰ θρέψῃ; Ἡ μ' ἀφίνεις νὰ τὰ βγάλω πέρα μόνος μου; Καὶ μὲ τί δύναμη; Μονάχα μὲ τὸ ἄχι καὶ τὴν ἀγριεμάρα, ὅπου μ' ἔχει κυριεύει;

Μὰ δὲ βγαίνει τίποτα καλὸ ἀπ' αὐτὰ! Ἄπὸ ἓναν ἀπελπισμένον τί μπορεῖ νὰ βγεῖ!..

Ἐπесе σὲ βύθισμα ὁ νοῦς του, σταματημένους, σὰν ἓνα λαβωμένον πουλί, ποὺ ἔκλεισε τὰ φτερά καὶ κουρνιάζει ἀδύναμον σὲ μιὰ σκοτεινὴ τρούπα.

Πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του ὁ σαματὰς μεγάλωνε. Πόδια πολλὰ ἀκουγόντουσαν νὰ χτυπᾶνε ρυθμικά κι' ἓνα τραγοῦδι ἀπὸ πολλοὺς ἀνθρώπους νὰ συνοδεύει τὸ χορὸ, ξεφρενιασμένον, πολυτάραχο. Τὰ παλαμάκια ἔδιναν κ' ἔπερναν κι' ὅλο τὸ σπήτι ἀντιβούιζε ἀπ' τὸ κακό.

Τὰ μικρὰ ἀνακινήθηκαν στὴ στρωματσάδα τους, ἡ γυναίκα ξύπνησε.

— Χάλασαν τὸν κόσμο κι' αὐτοὶ ἀπάνω, εἶπε. Κάθε τόσο τὰ ἴδια ἔχουμε. Τὰ κλεψιμείκα, βλέπεις, πῶς θὰ φαγωθοῦν; Σηκώθηκε κι' ἐπῆγε κοντὰ στὸν ἄντρα της.

— Καῖς, τοῦ εἶπε.

Αὐτὸς δὲ μίλαγε. Μόνο κανὰ δυὸ ἀστραπές, ἢ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη, ἐφώτισαν, γιὰ μιὰ στιγμή, τὴν κάμαρη καὶ τὸ βαθειὰ πονεμένο του πρόσωπο.

* *

Ἄπάνω στοῦ Λιριδῆ τὸ γλέντι ἐβάσταγε γερό. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχαν ἀπογίνει, εἶχαν πάψει ἀπὸ ὧρα νὰ φαίνονται ἄνθρωποι. Εἶχες μπιστά σου δεμάτια σάρκες ὅπου ἐχόρευαν, κοιλιές ἀπὸ κρασιά καὶ κρέατα, κουνήματα λάγνα, μάτια πλανταγμένα, κόκκινα, θαλά. Καθένας δὲ νοιάζότανε, παρὰ πὼς θ' ἀπολάβη καλύτερα, ἔπλεαν ὅλοι τους σὲ πελάγη χυδαίας μακαριότητος, μὲ τὴν παχυλὴ αὐταπάτη πὼς εἶχαν ἐξοφλήσει μὲ τὶς ὑποχρεώσεις τους στὴ ζωὴ—χάρις στὴν ἐξυπνάδα τους—κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο. Ἄν ἐκείνη τὴν ὥρα πέθαιναν ὅλοι τους, καμμιά ἀπ' τὶς ψυχές των δὲν θὰ ἦταν νὰ πετάξῃ ψηλά, μόνο ὅλες, σερνάμενες κατάχαμα, θὰ κύλαγαν ὡς κάτου τὸ δρόμο...

Ἄλλὰ ἀπ' ἔξω ἡ ἀστραπὲς ἐπύκνωναν. Ὁ οὐρανὸς σὰν ὠρτισμένος, ἦταν σὲ ταραχὴ καὶ φαίνονταν πὼς θὰ ξεσπάσει. Μιὰ ἄγρια ἀστραπή, γιὰ μιὰ στιγμή, ἀλλάκωσε τὰ μαῦρα σύννεφα, ὁ τόπος ἔλαμψε κ' ἀμέσως ἔπειτα μιὰ τρομερὴ βροντὴ ἔσκασε ὅλο ἀντάρα κ' ἐκύλησε ἀχολογῶντας στὰ οὐράνια, ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη. Οἱ κυρίες τρώμαξαν, μερικὲς ἔκαμαν τὸ σταυρὸ τους, ἢ ὑπηρετίες ἔκλεισαν τὰ παράθυρα βιαστικά, βιαστικά. Ἐκλείσαν τὰ παράθυρα νὰ μὴν ἐνοχλοῦνται, ἀλλὰ σὲ λίγο τὸ μήνυμα τοὺς ἦρθε ἀπ' ἄλλοῦ. Κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τους, βαθειὰ ἀπ' τὸ ὑπόγειο, σπαραχτικὲς φωνὲς ἀκούστηκαν ἄξαφνα, μιᾶς γυναικὸς πού θρηνοῦσε κ' ἔσκουζε γοερὰ καὶ μικρῶν παιδιῶν ξεφωνητὸ καὶ κλάμματα.

—Τί τρέχει, τί τρέχει; ρώταγαν ὅλοι κ' ἀφρουγκαζόντουσαν. Ἄλλὰ ἡ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη ἡ τρομερὲς βροντὲς, πού ἔσκαζαν, ἔπνιγαν τὶς φωνές, τὶς σκέπαζαν, ἐνῶ μιὰ δυνατὴ βροχὴ πού σύγκαιρα ἐξέσπασε, ἀκουγότανε ἔξω νὰ πέφτῃ ὅλο βουή, ὅλο ὄρη καὶ δύναμη, σὰ νὰ ἤθελε νὰ ξεπλύνῃ ὀριστικὰ νὰ καθαρῶσιν τὴ γῆς ἀπὸ τὴν τόση ἀνομία!...

X. ΛΑΓΟΠΑΤΗΣ

ΠΕΤΡΟΥ ΣΠΑΝΔΩΝΙΔΗ

ΑΠΑΝΘΙΣΜΑΤΑ

Δημιουργία

«Νομίζω πὼς θὰ πρεπε ν' ἀρχίσω νὰ δουλεύω λίγο, τώρα πού μαθαίνω νὰ βλέπω. Εἶμαι εἰκοσιοχτὸ χρονῶ καὶ εἶναι σὰ νὰ μὴν ἔγινε τίποτα. Ἄς τὰ πάρουμε ἀπὸ τὴν ἀρχή: ἔγραψα μιὰ μελέτη γιὰ τὸν Caraccio πού εἶναι κακὴ, ἕνα δοῦμα μὲ τὸν τίτλο «Γάμος» πού θέλει νὰ ὑποστηρίξῃ μιὰ θέση σφαλερῆ μὲ μέσα ἀμφίβολης ποιότητος, ἔγραψα στίχους. Ναι, μὰ οἱ στίχοι εἶναι τόσο λίγο σημαντικοί, ὅταν τοὺς γράφῃ κανεὶς νέος! Θὰ πρεπε νὰ περιμένῃ κανεὶς καὶ νὰ λαφουραγωγῆσῃ μιὰ δλόκληρη ζωὴ κ' ἔπειτα, τέλος, ἀργότερα, ἴσως θὰ υποβοῦσε νὰ γράψῃ τὶς δέκα γραμμὲς πού μποροῦσαν νὰ εἶναι καλές. Γιατὶ οἱ στίχοι δὲν εἶναι, ὅπως πιστεύουν μερικοὶ, αἰσθήματα (τὰ χει κανεὶς πάντα τόσο νοῦς!), εἶναι πείρα. Γιὰ νὰ γράψῃς ἕνα μονάχα στίχο πρέπει νὰ χῆς δεῖ πολλές πόλεις, πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ πράγματα, πρέπει νὰ γνωρίσῃς τὰ ζῶα, πρέπει νὰ καταλάβῃς πὼς πετοῦν τὰ πουλιὰ καὶ νὰ ξαίρῃς τὶς κινήσεις τῶν μικρῶν λουλουδιῶν ὅταν ἀνοίγουν τὸ πρωί. Πρέπει νὰ μορῆς νὰ ξαναφέρῃς στὸ νοῦ σου δρόμους σὲ ἄγνωστες χώρες, ἀναπάντεχες συναντήσεις, ἀναχωρήσεις πού ἴσον καιρὸ τὶς ἐβλεπες νὰ πλησιάζουν, μέρες τῆς παιδικῆς ἡλικίας πού τὸ μυστήριό τους δὲν ἔχει ἀκόμα φωτισθεῖ, τοὺς γονεῖς σου, πού κάποτε τοὺς δυσωθέστησες ὅταν σοῦ φέραν κάποια χαρὰ πού δὲν τὴν καταλάβαινες (ἦταν μιὰ χαρὰ γιὰ ἄλλους), τὶς ἀρρώστειες τῆς παιδικῆς σου ἡλικίας πού ἄρχιζαν τόσο παρᾶξένα, μὲ τόσο βαρεῖες καὶ βαθειὲς μεταμορφώσεις, μέρες πού πέρασες σὲ κάμαρες ἡρεμῆς κ' ἀθόρυβες, πρῶινά κοντὰ στὴ θάλασσα, τὴν ἴδια τὴ θάλασσα, θάλασσες, νύχτες ταξιδιοῦ πού ἔτρεμαν ψηλά καὶ πετοῦσαν μὲ ὅλα τὰ ἄστρα,—καὶ δὲν εἶναι πάλι ἀρετὸ νὰ ξαίρῃς νὰ τὰ στοχαστῆς ὅλα αὐτὰ...»

(Rainer Maria Rilke, Τὰ τετράδια τοῦ Μ. L. Brigge)

«Τὸ πενηκοστὸ εἶναι τὸ ἔτος πού οἱ ἀληθινοὶ μυθιστοριογράφοι, ἀφοῦ ἔγραψαν βιβλία τῆς πρώτης ἐμπειρίας, ἀρχίζουν νὰ ἐνώνουν σὲ μιὰ πλατεῖα σὺ ν θ ε σ η τὶς συγκινήσεις καὶ τὴν πείρα τους. Πρὶν ἀπὸ τὰ πενήντα βγαίνουν θελκτικὰ βιβλία. Ἐνα μυθιστόρημα εἶναι πάντα ἔργο ὀριμότητος, ἐκτὸς γιὰ τοὺς μεγάλους...»

(Ed. Jaloux, Στὴ χώρα τοῦ μυθιστορήματος)

«Τὸ περιβάλλον στὸ μυθιστόρημα εἶναι μιὰ πηγὴ καὶ ὄχι ἕνας σκοπός».

(J. Guirec, Σκέψεις γιὰ τὸ μυθιστόρημα)

«Εἶναι τὸ δοῦμα τῶν μυθιστοριογράφων τῆς νέας γενεᾶς, ὅτι κατάλαβαν, πὼς ἡ διαγραφὴ τῶν χαρακτῆρων κατὰ τὰ πρότυπα τοῦ κλασσικοῦ μυθιστορήματος, δὲν ἔχει νὰ κἀνῃ τίποτε μὲ

τῆ ζωῆ».

(Fr. Mauriac, Ὁ μυθιστοριογράφος καὶ τὰ πρόσωπά του)

«Οἱ μὴ θοὶ εἶναι οἱ ψυχῆς τῶν πράξεων καὶ τῆς ἀγάπης μας. Δὲ μπορούμε νὰ δράσουμε παρὰ κινούμενοι πρὸς ἓνα φάντασμα. Δὲ μπορούμε ν' ἀγαπήσουμε παρὰ ἐκεῖνο, ποὺ εἶναι δημιούργημα μας».

(P. Valéry, Ποικιλία, II)

Κριτική

«Δὲν ὑπάρχει ἕγνος εὐτυχίας στὴν ἄρνηση. Ἀρνεῖσθε τὰ πάντα καὶ θὰ περάσετε εὐκόλα γιὰ ἕξυπνος ἄνθρωπος: αὐτὴ ἡ μέθοδος εἶναι γνωστὴ. Στὴν ἀρχὴ ὅλα κατακρίνονται εὐκόλα· ἔπειτα, ἔστω καὶ ἂν ἡ κρίση σας εἶναι σωστὴ, θὰ εἴστε ὁ πρῶτος ποὺ θὰ ὑποφέρετε...γιατὶ τὸ πνεῦμα σας τείνοντας πρὸς τὴν ἄρνηση φτωχαίνει, μαραίνεται. Ἰκανοποιώντας τὸν ἐγωϊσμό σας θὰ στερηθῆτε τὶς ἀληθινὲς ἀπολαύσεις τῆς σκέψης...Μονάχα ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπᾷ ἔχει δικαίωμα νὰ κατηγορῇ καὶ νὰ διορθώῃ...»

(Ivan Turgueniev, Ροῦδιν)

«Κάθε βιβλίον εἶναι γιὰ μένα ἓνα ποσὸ ἀξιοσέβαστων προσπαθειῶν».

(Fr. Lefèvre)

«Εἶμαι διατεθειμένος νὰ δεχθῶ ὅλες τὶς κριτικὲς, ν' ἀναγνωρίσω ὅλες τὶς ἐπιφυλάξεις τῶν ἐπικριτῶν μου· μιὰ μονάχα ἀπ' αὐτὲς ἀποκρούω: πὼς εἶναι δυνατὸ ὅπωςδήποτε νὰ μὲ συλλάβουν σὲ διαφωνία μὲ τὸν ἑαυτό μου.

(M. Missilori, Φιλελεύθερη πολεμικὴ)

«Ὀλίγα πράγματα μὲ συγκίνησαν περισσότερο ἀπὸ μερικὰ γράμματα τῶν νέων· μοῦ ἔδωκαν περισσότερὴ ἐμπιστοσύνη παρὰ ἡ εἰρωνεῖα μερικῶν κριτικῶν ἢ οἱ ἐπιθέσεις μερικῶν «φίλων».

(M. Arlan, Κριτικὰ δοκίμια)

«Βέβαια, ὁ σημαντικὸς ἄνθρωπος πρέπει νὰ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του ἐλεύθερο ἀπὸ κάθε δεσμὸ μὲ τοὺς ἄλλους. Μὰ ἡ ἀξία τῆς ὑπεροχῆς του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους σὰν τέτοιος».

(H. de Keyserling, Συμβολικὲς μορφές)

Ἀλληγορίες

«—Ἐ, φτωχέ μου Σάντσο, ἡ ἀνδρεία τῶν ἵπποτῶν μπαίνει συχνότατα σὲ δοκιμασία· τὴν παραμονὴ ποὺ θὰ γίνουν αὐτοκράτορες τρῶνε ξύλο ἀθεόφοβο κάποτε.

—Ἄν ἐξεταστῇ καλὰ τὸ πράγμα, δὲ μᾶς ἔδειραν μὲ ραβδιά, ἀλλὰ μὲ παλούκια γεμάτα καρφιά, πράγμα ποὺ διαφέρει πολὺ».

(Cervantes, Δὸν Κιχώτης)

«Ὁραιοτάτο ποιλί, ὁ κύκνος, ὅσο ἀρκεῖται νὰ κολυμπᾷ στὰ γαλάζια νερά τῆς δεξαμενῆς. Μὰ ἂν τοῦ ρθῇ ἡ ἰδέα νὰ βγῇ περίπατο στὴν ὄχθη, νὰ ποὺ δείχνει μιὰ χτυπητὴ ὁμοιότητα μετ' ἐξήνα...»

(Adr. Tilgher, Ἡ σκηνὴ καὶ ἡ ζωὴ).

«Κύριοι, ἄρχισε ὁ Προμηθεὺς, μιὰ ποὺ δὲν ἔχω τὴν ἀξίωση νὰ κινήσω τὸ ἐνδιαφέρο σας μ' αὐτὰ ποὺ θὰ πῶ, φρόντισα νὰ φέρω τὸν ἄετὸ αὐτὸν μαζί μου. Ἐπειτ' ἀπὸ κάθε ἀνιαρὸ μέρος τοῦ λόγου μου, θὰ εὐαρεστηθῇ νὰ σᾶς κἀνῃ μερικὸς κύκλος...Θὰ σᾶς πῶ τώρα τὰ δυὸ κύρια σημεῖα τοῦ λόγου μου:

Πρῶτο σημεῖο: Πρέπει νὰ χη κανεῖς ἓναν ἄετό.

Δεύτερο σημεῖο: Ἄλλωστε ἔχουμε ὅλοι μας ἓναν».

(A. Gide, Προμηθεὺς ἄσχημα δεμένος)

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ. *Ἀνέκδοτα ποιήματα τοῦ Βιζυηνοῦ. Ἐν Ἀθήναις 1934.*

Μὲ τὸ νέο αὐτὸ φυλλάδιο ὁ κ. Βασιλειάδης δίνει ἀρκετὲς πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Βιζυηνοῦ καὶ τὸ ἔργο του. Πρὸ πάντων μᾶς λέει τὸ τί ἀπόγιναν τὰ χειρόγραφα του μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ποιητῆ.

Τὰ χειρόγραφα του παραδόθηκαν στὸν κ. Νάζο διευθυντὴ τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν κι' ἀπὸ κεῖ τὰ πήραν οἱ συγγενεῖς. Τότε φαίνεται χάθηκαν πολλὰ κι' οἱ συγγενεῖς διατύπωσαν ἀξίωση ν' ἀγοράσει τὰ χειρόγραφα ὁ ἴδιος ὁ κ. Β. Ἀπ' αὐτὸ καταδειχίνεται πόσο αἰτοπο κι' ἀσύμφορο εἶναι νὰ περιέρχεται ἡ πνευματικὴ κληρονομία ἐνὸς λογοτέχνη σὰν ἀπλὸ περιουσιακὸ στοιχεῖο σὲ ἀνθρώπους πού συχνότατα, πρὸ πάντων σὲ μᾶς, εἶναι ἄμαθοι κι' ἀστοιχείοι καὶ νομίζουν ὅτι τὰ χειρόγραφα εἶναι ἀντικείμενο ἀπὸ τὸ ὁποῖο μποροῦν νὰ τραβήξουν παράδες.

Ἐπιβάλλεται, τὸ Κράτος κι' οἱ ἑταιρεῖες γραμμάτων καὶ τεχνῶν νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν περίσωση χειρογράφων καὶ νὰ ἐπιβλέπουν τὴν ἔκδοσή τους ἀπὸ τοὺς κληρονόμους τῶν λογοτεχνῶν πού δὲν ἔχουν ἀπάνω στὰ πνευματικὰ προϊόντα jus utendi et abutendi.

Μὲ τὶς πληροφορίες πού ἔδωκε ἕως σήμερα ὁ κ. Βασιλειάδης, ὁ Χασιώτης πού εἶχε σταθεῖ προστάτης τοῦ Βιζυηνοῦ καὶ μερικοὶ πού τὸν γνώρισαν στὴν Ἀθήνα συμπληρώνεται ἡ βιογραφία τοῦ λογοτέχνη.

Τὰ ἀνέκδοτα ποιήματα ὅσα δημοσιεύει ὁ κ. Βασιλειάδης δὲν προσθέτουν μεγάλα πράματα. Ὁ κ. Β. δημοσιεύει τέσσερα: τὴ «Νύχτα» «Μιά καρφίτσα» «Ἀνάμνηση» τὸ «Ἀνεπίγραφο Μῆμα». Φαίνεται νὰ ὑπάρχουν κι' ἄλλα πού ὁ κ. Β. θεώρησε ἄσκοπο νὰ τὰ δώσει στὴ δημοσιότητα.

Ἀπὸ τὸ ἴδιο φυλλάδιο φαίνεται ὅτι ὀλόκληρος τόμος παιδικῶν ποιημάτων τοῦ Βιζυηνοῦ χάθηκε γιὰ πάντα.

ΑΝΤ. ΓΙΑΛ.

ΣΤΕΛΙΟΥ ΞΕΦΛΟΥΔΑ: *«Εὔα» Μυθιστόρημα.*

Ἡ «Εὔα» εἶναι τὸ τρίτο βιβλίο πού μᾶς δίνει ὁ κ. Ξεφλούδα, μέσα σὲ τέσσερα χρόνια. Ἀπόδειξη ὅτι ὁ νέος αὐτὸς πεζογράφος ἐργάζεται συστηματικά. Ποιὸς ἄλλος ἀπὸ τοὺς νέους λογοτέχνες τοῦ τόπου μᾶς ἔχει νὰ ἐπιδειξέι μιὰ τέτοια παραγωγή, τόσο πλούσια σὲ ποσόν, τόσο ἐκλεκτικὴ σὲ ποιόν, μέσα σὲ διάστημα λίγων χρόνων; Οἱ περισσότεροι, ἀφοῦ τυπώσουν μιὰ ποιητικὴ συλλογὴ τῆς κακῆς ὥρας ἢ κανένα πεζογράφημά τους, γραμμένο μὲ τὴν ἐιςχολία πού γράφεται κάθε μείριο ἔργο, βυθίζονται στὴ σιωπὴ καὶ στὴν ἀφάνεια. Ὁ κ. Ξεφλούδας, ἔπειτα ἀπὸ τὸ πρῶτο του βιβλίο: «Τὰ τετράδια τοῦ Παύλου Φωτεινοῦ», μὲ τὰ ὁποῖα εἰσήγαγε ἕνα νέο εἶδος πρόζας στὴ λογοτεχνία μας καὶ τὰ ὁποῖα ἔχριναν τόσον ἐνδοξία καὶ οἱ πρὸ δυσκόλοι κριτικοὶ μᾶς, δὲν ἐπαναπαύθηκε στὶς δάφνες του. Εἶχε νὰ μᾶς πῆ κι' ἄλλα πράγματα ἀκόμη κι' ἐφιλοτιμήθη νὰ καλλιεργήσει τὴ σκέψη του, νὰ πλουτίσει τὸ συναισθηματικὸ του κόσμο μὲ καινούργιες συγκινήσεις, γιὰ νὰ ἐκφραστῆι πληρέστερα, ἀρτιώτερα. Ἔτσι διαβάζοντας τὸ τελευταῖο του βιβλίο, βλέπεις ὅτι διήνυσε ἀρκετὸ δρόμο, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις μὲ τὶς ὁποῖες παρουσιάστηκε στὰ «Τετράδια τοῦ Παύλου Φωτεινοῦ», μορφώνοντας τὸ καλλιτεχνικὸ του αἰσθητήριο, ὀλοκληρώνοντας τὴν ποιητικὴ του σκέψη. Πολλὰ νέα πράγματα βέβαια δὲ μᾶς λέει οὔτε στὸ δεύτερο βιβλίο του, —τὴν «Ἐσωτερικὴ Συμφωνία»— πού δὲν εἶναι παρὰ συνέχεια τῶν ἐνδοσκοπήσεων τοῦ Παύλου Φωτεινοῦ, οὔτε στὸ τελευταῖο του, τὸ ὁποῖο κατανέμει τὸν πλοῦτο τῶν λυρικῶν τῶν στοχασμῶν σὲ δυὸ—τρὶς νέες γυναῖκες.

Σὲ ποιὸ τώρα λογοτεχνικὸ εἶδος νὰ κατατάξει κανεὶς τὴν «Εὔα» τοῦ κ. Ξεφλούδα; Μπορεῖ νὰ πλησιάσει κάπως στὸ μυθιστόρημα, μὰ μυθιστόρημα δὲν. Εἶναι εἰναι κι' αὐτὸ «ἕνα βιβλίο δίχως γεγονότα, δίχως ὑπόθεση», ὅπως

λέει ὁ ἴδιος στὴν ἀρχὴ τῆς «Ἐσωτερικῆς Συμφωνίας» του, προσπαθώντας νὰ μᾶς ἐξηγήσει τὴ τεχνολογία του. Ἐπειτα ἕνα μυθιστόρημα προϋποθέτει κάποια ἀρχιτεκτονικὴ, κάποια ποικιλία ψυχοσυνθέσεων τῶν προσώπων πού κινοῦνται μέσα στὴν ἀτμόσφαιρά του. Στὴν «Εὔα» δὲ βρίσκεις οὔτε τὸ ἕνα, οὔτε τὸ ἄλλο. Ἡ Εὔα, ὁ Παῦλος, ἡ Ἄννα εἶναι ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο, γεμάτο ἀνησυχίες, ἀγωνίες, πόθους, πού δὲν ἔχουν ὅρια καὶ δὲν ξέφρουν τί θὰ πῆ ἰκανοποίηση. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού σκέπτεται καὶ αἰσθάνεται βαθειὰ πάνω σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς ζωῆς καὶ πασχίζει νὰ ἐξηγήσει τὸν ἑαυτό του, νὰ καθορίσῃ τὴ θέση του ἀπέναντι στὸν πόνο καὶ στὴ χαρὰ. Ὁ κ. Ξ. δὲν ἀρκεῖται σὲ ὅ,τι ζεῖ, σὲ ὅ,τι βλέπει. Ἀναζητᾷ τὴν ψυχὴ τῶν πραγμάτων, χαίρεται κι' αὐτὸς τὶς χαρούμενες στιγμὲς τους, ὑποφέρει γιὰ τὴ θλίψη τους. Ἔχει μιὰ λεπτὴν εὐαίσθησία, μιὰ διαίσθηση ἰκανὴ νὰ μαντεύσει ὅ,τι δὲ μποροῦν νὰ μαντεύσουν οἱ ἄλλοι. Τὸ βλέμμα του βυθίζεται ἀνήσυχο σὲ κάθε τι, ἢ ψυχὴ του εἶναι ἀνοιχτὴ σὲ ὅλους τοὺς ἀνέμους τῶν συγκινήσεων.

Κομπῆ φράση, γλώσσα συγκρατημένη, ὕφος αὐθόρμητο κι' ἀτομικὸ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς πρόζας τοῦ νέου αὐτοῦ πεζογράφου. Ὁ συγγραφέας τῆς «Εὔας» εἶναι ἕνας στυλίστας. Δὲν κάνει «φιλολογία», ἀλλὰ ἐκφράζεται εὐλικριά, πηγαῖα.

Ὁ κ. Ξεφλούδας μὲ τὸ πρῶτο του βιβλίο εἶχε πάρει κι' ὅλας τὴ θέση του στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία. Μὲ τὴν «Εὔα» του τὴν ἐδραιώνει.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΜΑΡΙΝΑΚΗΣ

Ν. Θ. ΚΑΤΣΙΚΑΡΟΥ: *Ἡ Βεντέττα ἐν Μάνη.*

Χωρὶς νὰ εἶναι στὴ δικαιοδοσία μας νὰ ἐκφράσουμε ἰδιαίτερες κρίσεις γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ τοῦ φίλου συγγραφέα, ἔχουμε τὴ γνώμη πὸς θάπρεπε νὰ διαβαζόταν ἐκτὸς ἀπὸ ὅσους ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸν τόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀσχολεῖται, καὶ ἀπὸ κάθε ἄνθρωπο τῶν γραμμάτων.

Τὸ βάρβαρο ἔθιμο τῆς βεντέττας, προερχόμενο ἀπὸ μεγάλη ἔλλειψη ἀνθρωπισμοῦ καὶ πολιτισμοῦ ἐνὸς κόσμου πού στενάζει ἀπ' τὴν ἐγκατάλειψη, ἔπρεπε νὰ εἶχε κινήσει μπροστὰ ἀπὸ πολὺ χρόνον τοὺς ἀρμόδιους πού κάθε λίγο καὶ λιγάκι τοὺς ἀκοῦμε νὰ κόβονται γιὰ τὴν κοινωνικὴ κατάσταση τῶν ἀτόμων. Ὡς τόσο, ὁ ἐγωκεντρισμὸς τῆς ἐποχῆς μαζί μὲ χίλιους δυὸ ἄλλους λόγους σκεπάζουν ἀπὸ τὴν μνήμη ὅλων τὴν γωνία τῆς πετρώδους ἐκείνης γῆς πού ξεμοναχιασμένη ξακολουθεῖ νὰ παρουσιάζει μὲ τὸ βάρβαρο αὐτὸ ἔθιμο, ὄψη φωλιάς ἀγρίων.

Ὁ κ. Ν. Κατσίκαρος στὶς σελίδες τοῦ τόσο ἀξιοπρόσεχτο συγγράμματός του παίρνει μιὰ θέσι μελετητῆ πού ἀναλύοντας τὴν ψυχοσύνθεση τῶν Μανιατῶν, τὰ φυλετικὰ αἰτία, τὶς κλιματολογικὲς συνθήκες καὶ κάθε τι πού μπορεῖ νὰ διαμορφώσει τὸν χαρακτήρα ἐνὸς λαοῦ, ἐξηγεῖ τὴν δημιουργία τῶν καταστάσεων ἀποδεικνύοντας καὶ κάθε τι πού πιστεύει καὶ ὑποστηρίζει. Καταλήγοντας στὰ μέσα θεραπείας πέρνει πρωτοβουλία ὁ ἴδιος καὶ προτείνει ἀρκετὰ, πού ἀσφαλῶς ἐπιδοκιμάζονται ἀπὸ τὴ λογικὴ. Εὐχόμαστε νὰ ἐκτιμηθεῖ ἡ εὐγενεῖα αὐτῆς προσπάθειας, ὥστε νὰ γίνῃ ἀφειρητὰ τὸ πόνημα τοῦτο μιᾶς ἐντατικῆς ἐξυγιάνσης ἀπὸ τὴ φοβερὴ ψυχικὴ ἀρρώστεια πού κυριαρχεῖ στὴ ζωὴ μερικῶν συνανθρώπων μας.

Σ. ΧΟΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΣΤΙΧΟΣ

ΑΛΕΚΟΥ ΦΡΑΓΚΟΥ: *Στιγμὲς τῆς Ἐπαρχίας.*

ΑΠ. ΜΑΜΜΕΛΗ: *Πνοὴ καὶ Τέχνη.*

Τ. ΜΟΥΖΕΝΙΑΔΗ: *Ὁ Μεγάλος Μπάλος.*

Ὁ κ. Ἀλέκος Φράγκος, ὄνομα ἄγνωστο ὡς τὰ χιτῆς στὰ γράμματά μας, ἐκέρδισε τὴ συμπιεθία μας μονομιάς μὲ τὴν πρῶτη συλλογὴ του. Οἱ «Στιγμὲς τῆς Ἐπαρχίας» εἶναι βιβλίο γραμμένο μὲ εὐλικριὰ καὶ μὲ τέχνη συγκρα-

τημένο και σεμνό, μ' ένα λόγο αξιοπρόσεχτο και κάτι παραπάνω: χαρακτηριστικό μιας ηλικίας και μιας εποχής. Ο ποιητής ζει στην επαρχία και αυτήν προσπαθεί να μās αποδώσει με τους τόσο επιμελημένους στίχους του. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου του, που είναι χωρίς άλλο και το αντιπροσωπευτικότερο, το πιό αριστερό σε παρατήρηση και σε απόδοση, περιγράφει τύπους και σκηνές της επαρχιώτικης ζωής, πρόσωπα και στιγμιότυπα με χρώμα τοπικό, μιá κοσμική συγκέντρωση, μιá συνεδρίαση του ειρηνοδικείου, τὰ φροσίματα ενός άμερικάνου. Ο ποιητής, αναγκασμένος να περνά τις μέρες του στον κύκλο του στενού του περιβάλλοντος, μέσα στη χοντροκοπιά και στην πλήξη, δέχεται τις επιδράσεις της τοπικής κοινωνίας και προσπαθεί να βρει κάποια ανακούφιση στιχογραφώντας τους καημούς του. Γράφει λοιπόν στίχους για ρομαντικές παραθεριστικές άρρωστες, για τη μονοτονία που έχει και μιá καθημερινή, για τις γελοίες επιδείξεις, την κυριώτερη αδυναμία που έχουν οι προσωπικότητες της επαρχίας. Όποιος έχει γνωρίσει από κοντά και για καιρό τέτοια ζωή, δε μπορεί παρά να αιστανθεί έξαρχής συμπάθεια προς τον μουσόληπτον αυτόν επαρχιώτη που αποφασίζει να πει τον πόνο του και παρατέρω, με τόσο μάλιστα σεμνό και συγκινημένο τρόπο. Η πρωτεύουσα και τὰ μεγάλα κέντρα, λόγω της οικονομικής των υπεροχής απέναντι στις μικρότερες πόλεις και τὰ χωριά, έχουν τραβήξει προς τὸ μέρος τους τὰ περισσότερα και ζωτικώτερα στοιχεία, κι' έτσι οι πληθυσμοί του υπαίθρου έμειναν χωρίς αίμα, άφου αυτό μαζεύτηκε σχεδόν όλο στο κεφάλι. Άτρωφία και μαρasmus δέρνει σήμερα την επαρχία. Η γής είναι άνικανη να θρέψει μόνη της τὸν καλλιεργητή και δουλιές άλλες, που στην ανάγκη θά μαθαίνονταν κι' αυτές, δὲν υπάρχουν. Οι άγρότες υποφέρουν, αλλά έπειδή δὲν καταλαβαίνουν μόνοι τους από πού κρατιέται τὸ κακό κάθονται και περιμένουν σωτηρία άπ' τὸν ούρανό η άπ' την τύχη. Ο κ. Φράγκος τὰ βλέπει όλα αυτά, φαίνεται πὸς δὲ μένει άσυγκίνητος από την κατάντια τὸν συνανθρώπων του, αλλά εκείνο που τὸν ενδιαφέρει κυριώτερα σ' αυτή τή συλλογή είναι ὁ εαυτός του, τὸ άτομό του, τὸ εγὼ του αυτό είναι που πλήττει, δυσαρσείται και κάπου κάπου διαμαρτύρεται. Η άγωγή που πήραμε και οι συνθήκες που μās επηρεάζουν στη ζωή δὲν μās άφησαν άκόμα να βγοῦμε έξω από την τυραννική πραγματικότητα του ατομισμού και εξακολουθοῦμε να είμαστε με τὸ παραπάνω έγωκεντρικοί. Οι πόνοι, τὰ ενδιαφέροντα, οι καταστάσεις του διπλανού μας είναι σά να μὴν υπάρχουνε για μās. Όλα αναχωρούν και καταλήγουν στο εγὼ μας. Άπ' αυτού ίσα, ίσα, προέρχεται κι' η δυστυχία τὸν περισσότερων μας, ὅσοι διαθέτουμε κάποια ευαισθησία για να μὴ στεκοῦμαστε άδιάφοροι μπρος στὰ δράματα που συμβαίνουν μέσα μας και γύρω μας και συνάμα κάποια ὀρθοφροσύνη που να μās πληροφορεί πὸς δὲν πάμε καθόλου καλά. Είναι ὅμως ευχάριστο για την ὄρα τὸ γεγονός πὸς οι νέοι παρουσιάζουν κάποια αντίδραση που δὲν διστάζουν να τή μεταφέρουν και στην ποίηση, έστω και με τή μορφή, της σάτυρας του κ. Φράγκου. Οι στίχοι ὅπου σατιρίζει ὀρισμένες κοινωνικές εκδηλώσεις της επαρχίας, κάτι κούφιας και γελοίες επισημότητες από τις πολύ γνωστές, είναι και οι ουσιαστικώτεροι του βιβλίου. Τὸ ίδιο έχει να παρατηρήσει κανείς και στὰ αισθηματικά κομμάτια, που τὰ διαπνέει η άπογοήτευση και η πίκρα ενός νέου άνικανου να ξεγελάσει τὸν εαυτό του με αυταπάτες. Γενικά μέσα στην συλλογή του κ. Φράγκου άπαντὰ κανείς καλά στοιχειά, κάποιον χιουμοριστικό λυρισμό μαζί με μιá επαναστατική διάθεση ανεπιτήδευτη. Έτσι ξεχωρίζουν από τὰ ποιήματα του δευτέρου μέρους τὸ πρώτο και τὸ τελευταίο.

Άλλά ὁ άνήσυχος νεκρός, ὁ Καρυωτάκης, δὲν έπαψε και από τὰ χόματα που τὸν έσκέλασαν να επικοινωνεί με τις άγνές ψυχές ανθρώπων πονεμένων. Οι «Στιγμές της επαρχίας» δείχνουν πρόσφατη άκόμα την επίδραση από τὰ «Έλεγεία και σάτιρες». Τόσο τὸ περιεχόμενο ὅσο και η τεχντροπία, που κατά βάθος άλλωστε είναι δυὸ πράματα άλληλένδετα, θυμίζουν τὸ πιερόχολο και ειρωνικό ἔφος εκείνου. Θά μπορούσε κανείς ν' αντιπαρατηρήσει πὸς αυτό προέρχεται άπλοῦστα από ψυχική συγγένεια και πὸς η παραπάνω συνέπεια είναι αναπόφευκτη. Κανένας άνθρωπος ὅμως δὲν ταυτίζεται, ὅπως στὰ έξωτερικά γνωρίσματα έτσι και στὸν έσωτερικό του κόσμο, με τὸν άλλον. Όσο για τὸν τεχνίτη, αυτός πιά έχει την υποχρέωση να δώσει κάτι τὸ άμοια-

στο και τὸ μοναδικό, ν' αποκαλύψει λεπτομέρειες κι' άπόψεις που δὲν τις πήρε τὸ μάτι άλλουνοῦ, να πετύχει ένα υπόδειγμα τέχνης ὀλοτέλα δικό του' άλλίως είναι περιττὸ να καταγίνεται με την τέχνη, μπορεί να κάνει άλλη δουλειά. Οι παρατηρήσεις αυτές διατυπώνονται με τρόπο γενικό και δὲν αναφέρονται τόσο στὸν κ. Φράγκο.

Αὐτὸς έχει έννοήσει από τὸ πρώτο του κιόλας βιβλίο τή σημασία του προσωπικού γραφίματος και κατά κει ὀδηγεί τις προσπάθειές του. Η φροντισμένη του γλώσσα (άπ' ὅπου δὲν λείπει ὀστόσο και λίγη καθαρεύουσα), οι αξιόλογες ὀμοιοκαταληξίες του, ὁ σφιχτόδετος δεκατρισύλλαβός του, η καλοζυγισμένη φράση του, ὀλ' αυτά είναι εφόδια που δὲν άποχίτηχαν δίχως κόπο, ὀυτε και θά μείνουν άχρησιμοποίητα. Άρκεί να μελετήσει και καλύτερα πῶς ὀ ποιητής, για να ὀδει πὸς έμπνέονται και πὸς εκφράζονται οι άληθινοί δημιουργοί και ν' άπομακρυνθει έτσι από τή μετριότητα και τή μικροψυχία τὸν τὸσον στιχογραφῶν μας. Προπάντων ὅμως του χρειάζεται να λάβει ενεργότερο μέρος στη ζωή, άστείρευτη πηγή τὸν έμπνεύσεων, και ν' άντλήσει από τὸ ανακάτωμά του με τους άλλους, από την επαφή του με τήν ὀλοότητα, την άκατάλυτη πίστη που θεομαίνει την καρδιά και κάνει τὸ τραγούδι άρμονικό. Όσο για σήμερα, οι «Στιγμές της επαρχίας» είναι η καλύτερη συλλογή νέου έπειτα άπ' τὰ «Μαγαμποῦ» του κ. Ν'κου Καβοδία.

* * *

Η ποίηση του κ. Άποστόλου Μαιμέλη είναι μιá ποίηση σχηματισμένη πίσ. Ίδεαλιστής στην ψυχολογία του ὁ ποιητής, αποκλίνοντας μάλιστα συχνά προς τή μυστικοπάθεια, έχει βρει και την άνάλογη έκφραση στὸν τρόπο τὸ ρομαντικό, τὸ κίνημα αυτό που άκόμα δὲν έχει κλείσει τὸν κύκλο του στη χώρα μας. Έτσι τὸν βλέπουμε να προτιμᾷ θέματα παλιά και να τὰ εκμεταλεύεται με γνωστή τεχντροπία, έξὸν άν αυτή με τὸ να ναι πολυμεταχειρισμένη κάνει και τὸ περιεχόμενο να φαίνεται ανεξίτητο, τυπικό, κολλημένο στην παράδοση. Όπωσδήποτε ὁ ποιητής εξακολουθει να συγκινείται με ὄνειρα, με ὄραματα, με νεκρούς, με τὰ πουλιά, με τὰ λουλούδια, με τή θεότητα και με τὸ θάνατο, άπειθείας και ὀλοκληρωτικά, χωρίς αυτές οι έννοιες να κομματίζονται και να παρεμβάλλονται, αλλά μένοντας άδιάσπαστες, ένιωτες και αντιπροσωπευτικές, κυρίαρχες από την άρχή ίσαμε τὸ τέλος του ποιήματος, ὀπως και σε τόσα άλλα παλιότερα ποιήματα που ὀρκουσε να διαβάσεις τὸν τίτλο τους για νάξαιρες τι θ' άκολουθήσει. Τὸ ίδιο συμβαίνει κι' ὀδώ, προπάντων με τὰ έρωτικά της συλλογής ὀπου και τὸ μέτρο και η φρασσεολογία και τὸ θέμα, έπειδή χαλαρώνεται η διάθεση κι' ὀ στίχος σέρνεται στην ευκολογραφία, μās φέρουνε στο νοῦ τις έμμετρες επιστολογραφίες τὸν αισθηματικῶν Έφτανήσιων. Μά, θά μου πείτε, άλλαξε ὀ έρωτας ὀήμερα; Και βέβαια άλλαξε, θά σας άπαντήσω δὲν καταλαβαίνουμε τίποτα από την αισθηματολογία τὸν προγόνων μας, που κάποτε κιόλας μās φαίνεται άσειά, κι' αυτοί πάλι σίγουρα δὲ θά έννοούν ὀυτε άκρες μέσες τους καημούς της γενιάς μας. Άλλοι καιροί, άλλα ἔθη. Αυτόν είναι η βάση του ζητήματος, στην άσυνενοησία τὸν ηλικιωῶν, την αναπόφευκτη μάλιστα, ὀυτε στην άνυπομονησία μας να πάρουμε τή θέση τὸν παλιῶν (είναι να ζηλεύει κανείς άλήθεια τέτα πράματα;) ὀυτε στο άρνητικό τάχα πνεῦμα κάθε νέου, ὀυτε άλλῶν πουθενά. Άρκετὰ πάλι ποιήματα της συλλογής είναι περιγραφές παρμένες από τὸ φυτικό βασίλειο η άπόπειρες γι' αναπαράσταση της ζωής τὸν πουλιῶν.

Λίγα ὀμως άπ' αυτά δημιουργοῦν την ὀδιαίτερη εκείνη άτμόσφαιρα που μπορεί να μās κινήσει τή φαντασία και να ίκανοποιήσει τή ζήτηση ενός προχωρημένου' τὰ πιὸ πολλά, μονάχα για μιá παιδική άνθολογία θά είταν ίσως κατάλληλα με τις συνειθισμένες τους εικόνες και την άφέλεια στην διατύπωσή τους. Σχετική έπιτυχία παρουσιάζουν περισσότερο τὰ θαλασσινά του θέματα, ὀπου εισάγονται και ειδικοί ὀροι και ὀπου ὁ ποιητής φαίνεται να έχει στενώτερες γνωριμίες. (Ο κ. Μαιμέλης καθὸς βλέπω στὸν κατὀλογο τὸν έργων του, έχει κι' ὀλοκληρη συλλογή έμπνευσμένη από τή θάλασσα, άλλ' αυτή δὲν έτυχε να την ὀδώ). Έκει ὀπου ὁ ποιητής αυτού του βιβλίου ερχεται σε μεγαλύτερη προσέγγιση με τὸν άναγνώστη του είναι τὸ πρώτο μέρος της συλλογής. Ποιήματα ὀπως τὰ «Μυστική γραμμή»—αὐτὸ προπάντων—, «Θαλίσα»,

«Σάν ὄνειρο», «Στὸ γυιό μου», «Στὴν ἀγάπη», «Παράπονο», μᾶς παρουσιάζουν τὸν ποιητὴ ἀπ' τὴ γυμνὴ του πλευρᾶ καὶ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπνεύσουμε κι' ἐμεῖς τὸ δράμα ἐνὸς ἀνθρώπου. Στὰ παραπάνου κομμάτια μᾶς ἀποκαλύπτεται τὸ εἰλικρινέστερο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἡ ἔκφραση παίρνει πῶς καὶ ποῦν δραματικὸ τόνο. Σκοτάδι ἀπλώνεται τριγύρω, τὸ άτομο παραπατᾶ μὲς στὴν ἀβεβαιότητα, πῶς θὰ βρεῖ καταφυγὴ στὰ δεινά του; Οἱ ἄλλοι μὲν ἀναίσθητοι στὸ πόνο μας, οἱ ψυχικὲς ἀνάγκες καταπνίγονται, δὲν ὑπάρχει καμιὰ σωτηρία. Ὁ ναυαγὸς τότε γυρίζει τ' ἀπελπισμένο βλέμμα του κατὰ τὸν οὐρανό. Ἀφοῦ ἡ γῆς εἶναι τόπος δυστυχίας καὶ κατοικεῖται ἀπὸ ἀδύνατα πλάσματα, πρέπει νὰ προσευχηθῶμε ποῖος ξαίρει, μπορεῖ νὰ μὴν πάει χαμένη ἡ προσευχή! Ἐτοί ὁ ποιητὴς καταλήγει στὴν θρησκεία, στὸ πολυμεταξεδισμένο αὐτὸ ναρκωτικὸ πὺ μωριάζει κάποτε τὴν ἀγωνία. Δὲν εἶναι βέβαια κι' αὐτὸς θρησκόληπτος σάν τοὺς πολλοὺς, τὸ πνεῦμα του ἀρνεῖται νὰ πιστέψει τυφλά, μὰ τὴ λύτρωσή του, τὸ τέλος τῆς περιπέτειάς του ἀπὸ κεῖ τὸ καρτερεῖ, ἀπὸ τὸ φῶς τὸ οὐράνιο. Αὐτὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς συλλογῆς κι' ἔτσι μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ, νομίζω, ἡ φιλοσοφία τῆς.

Γιὰ νὰ γίνει τώρα δεχτὸ ἓνα ποίημα—πὺ γράφεται ἀπὸ καθαρά ἀτομικὴ ἀνάγκη καὶ γι' ἀναμφισβήτητὴ ἀτομικὴ ἐξυπηρέτηση—καὶ ἀπὸ κανέναν ἄλλον παραέξω, χρειάζεται αὐτὸς ὁ ἄλλος νὰ βρεῖ ἐκεῖ μέσα αἰσθητικὴ ἱκανοποίηση καὶ, τὸ σπουδαιότερο, ἀνακούφιση τῆς ἴδιας τῆς ψυχῆς του. Ἡ πρώτη ἀπαίτηση ἀντιστοιχεῖ στὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα, στὴ μορφή τοῦ καλλιτεχνήματος, στὸ λεξιλόγιο, τὸ ρυθμὸ καὶ τὰ λοιπά· ὁ δευτέρος ὅρος ἀναφέρεται στὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου, στὸν κύκλο πὺ διαγράφει ἡ κίνησή του, στὸ ἀντίκρουσμα τῶν βασικῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς, στὶς λύσεις πὺ διακρίνει ὁ πολυπλάνης αὐτὸς ἐξερευνητής. Ἀπὸ μορφικὴ ἄποψη τὰ ποιήματα τοῦ κ. Μαυριδιώτη, ἀλλοῦ ἀνελημένα κι' ἄλλοῦ καλοδουλεμένα, παντοῦ ὅμως κρατημένα μέσα στὸ μέτρο καὶ στὴν εὐπρέπεια, δὲ μᾶς προσφέρουν τίποτε τὸ νέο. Ἐξάλλου οἱ ἀνησυχίες κι' οἱ λιχτάρες μας δὲν βρίσκουν μέσα σ' αὐτὰ τὴν ποθητὴ ἀτόκωση, τὴ δικαίωση καὶ μουσικά. Οἱ ἠλικιωμένοι λένε, τὰ δικὰ τους, ἔχουν τὶς ἀναμνήσεις τους κι' αὐτὲς εὐχαριστιοῦνται νὰ μᾶς ἐπαναλαβαίνουν. Ἀλλὰ ἡ ζωὴ δὲ σταματᾶ, κάθε τόσο παρουσιάζει καινούργιες μορφές, συντηρεῖται μὲ τὴν ἀδιάκοπη ἀναγέννηση τῶν στοιχείων τῆς. Ἄς ἀφήσουμε πια τοὺς παλιούς στὴν ἡσυχία τους. Ἡ γενιά μας θὰ τὸ πει ἡ ἴδια τὸ τραγῶδι τῆς.

* * *

Ὁ κ. Γάκης Μουζενίδης πὺ ἔγραψε τὸ «Μεγάλο μπάλο» θέλησε ν' ἀκολουθήσει ἀπάτητο δρόμο. Αὐτὸ φαίνεται τόσο ἀπὸ τὶς συζητήσεις, τὶς συγκρούσεις καλύτερα, τῶν προσώπων του, ὅσο κι' ἀπὸ τὸν τρόπο πὺ θέλει νὰ παρουσιάσει τὴ σκηρικὴ αὐτὴ ἀπόπειρά του. Παντοῦ διακρίνεται μιὰ τάση γιὰ πρωτοτυπία, τάση ὅμως πὺ ὑποδηλώνει μιὰ κάπως ἄκριτη περιφρόνηση πρὸς τὴν παράδοση, τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴ θεατρικὴ. Ὁ νέος συγγραφεὺς κάνει τὴν ἐμφάνισή του μὲ διαθέσεις ἐπαναστατικές. Ἀλλὰ πολὺ φοβάμαι πὺ μὲ αὐτὲς τουλάχιστο τὶς τυπωμένες του σελίδες δὲν κατορθώνει νὰ πείσει οὔτε τοὺς ἀνθρώπους πὺ θὰ εἶχαν τὴν εὐνοϊκώτερη προκατάληψη γιὰ τὴν προσπάθειά του. Ὁ κ. Μουζενίδης ἐπιχειρεῖ νὰ γράψει θεατρικὸ κομμάτι κι' ἀποδειχθεῖ πὺ οὔτε ὑλικὸ ἔχει στὰ χέρια του ἀρκετὸ οὔτε τὴν τέχνη νὰ τὸ μεταπλασιάσει γιὰ τὸ θέατρο κατέχει. Αὐτὰ εἶναι βέβαια πολὺ σπουδαία πράγματα καὶ μπορεῖ νὰ γράσει κανεὶς χωρὶς νὰ ἔναι σὲ θέση νὰ πει πὺς τὰ ἐσκόλισε. Δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά νὰ παίρνουν οἱ νέοι ἀνήφορα τὴ ζωὴ καὶ τὴν τέχνη, μὲ τὴν πρόφαση τῆς ἀγνώριμης ἠλικίας των καὶ ἄλλα σχετικά. Ὅποιος καταπιάνεται νὰ κάμει κάτι, πρέπει νὰ ἐνεργεῖ μὲ σοβαρότητα, ἀλλιῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ τοῦ παρατηρήσει πὺς τοῦ λείπει ἡ συναίσθηση τῶν πράξεών του.

Ὁ κ. Μουζενίδης ἔπεσε ἐδῶ σὲ μιὰ παρεξήγηση. Ξεκίνησε ἀπὸ τὶς ἰδέες πὺς τὶς εἶχε σχηματισμένες προκαταβολικὰ ἀπὸ βιβλία, καὶ θέλησε νὰ τὶς ἐφαρμόσει ἀπάνου σὲ πρόσωπα καὶ σὲ γεγονότα πὺ δὲν ἔτυχε νὰ τὰ μελετήσει ὅπως ἔπρεπε. Ἐτοί οἱ ἥρωες τοῦ θεατρικοῦ του κομματιοῦ μοιάζουν

μὲ ἀντρεῖζελα, κινοῦνται μὲ τρόπον ἀφύσικο, μιλοῦν ἀψυχολόγητα, δροῦν ἀνεδαφικά, δὲν ἔχουν μ' ἓνα λόγο ἀληθοφάνεια, φυσικότητα, ἐνέργεια· εἶναι τύποι κατασκευασμένοι, ἔξω τόπου καὶ χρόνου, πὺ δὲν τοὺς ἀναγνωρίζουμε οὔτε γιὰ ρωμιούς οὔτε γιὰ σύγχρονους μας. Ὁ Γκόρκυ ἔγραψε κάπου τελευταία πὺς γιὰ νὰ πλάσει ἓνα φιλογογικὸ πρόσωπο τοῦ ἔχει ὑπόψη τοῦ καμιά δεκαριά ἀνάλογα ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ὁ κ. Μουζενίδης προκειμένου νὰ κάμει τὴν ἴδια δουλιὰ δείχνει σὰ νὰ μὴν ἔχει στὸ νοῦ του οὔτ' ἓνα. Πὺς θὰ διορθωθεῖ λοιπὸν αὐτὴ ἡ κατάσταση; μὲ τὴ μελέτη, μόνο μὲ τὴ μελέτη, τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, τῆς τέχνης ἀπ' τὴν ἄλλη. Μονάχα ἔτσι πλουτίζει κανεὶς τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμο, μὲ πρόσωπα, μὲ λόγια, μὲ ἐπεισόδια, πὺ μιὰ ὥρα θὰ φελλήσουν νὰ βγῶνεν στὸ φῶς καὶ θ' ἀναγκάσουν τὸν τεχνίτη νὰ βρεῖ τὴν ἔκφραση τοῦ τῆν προσωπική. Ὁ κ. Μουζενίδης, πὺ εἶναι πολὺ νέος καὶ φιλότιμος ὅπως ξαίρω, ἄς ἀκολουθήσει, ἂν κρίνει σωστὴ, τὴν κατεύθυνση αὐτὴ. Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ σταθεῖ κανεὶς σήμερα στὸ θέατρο, πρέπει νὰ διαβάσει πρῶτα πρῶτα κι' ἔπειτα, ἂν μπορεῖ, νὰ ξεπεράσει τὶς σημειωμένες ἐπιδόσεις. Ὁ Ξενόπουλος, ὁ Χόρν, ὁ Μελάς εἶναι μιὰ πραγματικότητα ὄχι καὶ τόσο εὐκαταφρόνητη. Ὁ ἔχτρος δὲν ἀφήνει τὴ θέση του μὲ τὰ γιοῦχα...

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Πήραμε τὸ ἀκόλουθο γράμμα καὶ τὸ δημοσιεύουμε.

Ἄγαπητὴ «Ρυθμέ»,

Εἶδα στὸ περασμένο σου φύλλο ὅσα—δυστυχῶς δὲ μπορῶ νὰ τ' ἀποσιωπήσω—μὲ φανερὴ κακοβουλία ἀραδιάζει γιὰ τὴ μετάφρασή μου τῆς «Μήδεια» τοῦ Εὐριπίδη ὁ κριτικὸς σου Γ. Κοτζιούλας. Σέβουμαι πολὺ τὸν ἑαυτό μου ὥστε νὰ μὴ θέλω νὰ μῶ σὲ λεπτομερειαστικὴ συζήτηση μ' ἓνα, πὺ ἀποπειράται βέβαια νὰ παραστήσει καὶ τὸν εἰδικὸ πάνω τῆν ἀρχαία ποίηση, μὰ πὺ, ἀπ' ὅτι μᾶς ἔδωκε ὡς τὰ τώρα, φανηκε πιά πὺς τοῦ λείπει καὶ τὸ ἀπλὸ ποιητικὸ γούστο. Ἐπειδὴ ὅμως—κι' αὐτὸ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὸ παραβλέπη κανεὶς—ὑπάρχει καὶ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τοῦ περιοδικοῦ, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ, ὅσο κι' ἂν αὐτὸ δὲν εἶναι σύμφωνον μὲ τὸ χαρακτῆρα μου, νὰ τὸ πληροφορήσω, ὁ ἴδιος πιά, πὺς γιὰ τὴν ἐργασία μου αὐτὴ, πέντε τώρα ὀλακαίρους μῆνες πὺ κυκλοφορεῖ τὸ βιβλίον δὲν παῦν νὰ διαβάζω ἐνθουσιαστικὲς κριτικὲς καὶ συγχαρητήρια ἀπὸ σοφοὺς ἑλληνιστές, τόσο δικούς μας ὅσο καὶ ξένους. Ὁ Λορεντζάτος λ. χ. τονίζει πὺς μπόρεσα νὰ φέρω τὴ νεοελληνικὴ κοινωνία κοντὰ στὴν ἀρχαία τραγωδία περισσότερο ἀπὸ πολὺ κατὰ καὶ μὲ ἀδιάπτατο τὸν ποιητικὸ παλμό. Ὁ Συκουτῆς, ὑφηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο καὶ ἄξιος λογοτέχνης, αἰσθάνεται τὴν ἀγάκη—εἶναι τὰ λόγια του—«νὰ ἐξάρη ἰδιαίτερα πὺς κατόρθωσα νὰ βρῶ τὸν τόνο καὶ τὸ χρωματισμὸ στὴν ἐκλογή τῶν γλωσσικῶν στοιχείων καὶ ν' ἀποφύγω ἔτσι τὸ μεγάλο σκόπελο ὅπου χάνονται ὅλοι ὅσοι μεταφράζουν ἀρχαίους στὴ δημοτικὴ.» Κι' ἀκόμα πὺς «ἡ κάπως ἀτιμὴ ἀτμόσφαιρα ὅπου γλωσσικῶς μεταφέρεται ἡ δράση, καὶ στοῦ Εὐριπίδη ἀνταποκρινεται τὶς προθέσεις καὶ δίνει στὴ μετάφραση ἓνα μεγάλο ἀκόμα πλεονέκτημα: νὰ εἶναι καὶ θεατρικὴ. Τέλος τὸ Δελτίο τῆς Ὀμοσπονδίας τῶν Λειτουργῶν τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης, στὸ ὑπ' ἀριθμὸν 87 φύλλο του, σὲ πραγματικὸ διθύραμβο ἐπαίμων, φτάνει νὰ λήη πὺς ὁ ποιητὴς πὺ ἐδίδαξε «λεπτὸν κανόνον εἰσβολᾶς ἐπὺν τε γωνιασμούς· νοεῖν, ὄραν, ξυνιέναι, στρέφειν, ἐρᾶν, καχ' ὑποτοπείσθαι, περινοεῖν ἅπαντα, οἰκεία πράγματ' εἰσάγων, οἷς χρομέθ' οἷς ξύνεσμεν...» βρῆκε τὸν καλύτερο μεταφραστή. Ξεχωριστὰ ἐπαίνεται ἡ ἀπόδοση τῶν χωρικῶν (μέτρα, τεχνικὴ κ.λ.π.). Διαβάζοντάς τα—τελειώνει—ἔτσι μεταφρασμένα, μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλάβῃ γιατί οἱ Ἄθηναῖοι αἰχμαλωτοὶ πὺ δούλευαν στὰ μεταλεῖα τῆς Σικελίας, τραγουδώντας χορικά τοῦ Εὐριπίδη, κέρδιαν τὴν ἐλευθερίαν τους. Ὅποτε... ὥστε τίποτ' ἄλλο. Εἶναι λυπηρὸ μόνον πὺ στὸν αὐτὸ οἱ ἄνθρωποι πὺ θέλουν νὰ λένε πὺς ἀσχολοῦνται μὲ τὰ γράμματα καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὴν κριτικὴ, δὲν ἔχουν πρῶτ' ἀπ' ὅλα μιὰ κάποια ψυχικὴ ἀνωτερότητα. Αὐτὰ, γιὰ τὴν τάξη.

ΚΟΥΛΗΣ ΑΛΕΠΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Πέθανε σὲ βαθὺ γήρας ὁ γνωστός παλιὸς λογιότῃνης Μπάμπης Ἄνινος. Γεννήθηκε τὸ 1852 στὸ Ἄργοςτόλι καὶ ἄρχισε τὸ λογοτεχνικὸ του στάδιο μὲ ποιήματα. Νωρὶς ἐπιδόθηκε στὴ δημοσιογραφία καὶ στάθηκε συντάκτης τοῦ «Νεολόγου Ἀθηνῶν» καὶ τῆς «Ἐφημερίδος τοῦ Κορομηλά». Ἐξέδωκε τὸ 1895 μὲ τὸν ἀδερφό του τὸ γνωστὸ γελοιογράφο Θέμο Ἄνινο τὴν Ἐφημερίδα «Ἄστυ», κατόπιν διεύθυνε τὸ περιοδικὸ «Παρνασσός» τοῦ ὁμονύμου Συλλόγου. Ἐγραψε πολλὰ οὐμορυστικά διηγήματα καὶ κωμωδίες. Ἡ γνωστότατη κωμωδία «Ζητεῖται ὑπηρέτης» ἀφησε ἐποχὴ.

Ἡ ἑλληνικὴ οὐμορυστικὴ λογοτεχνία χάνει ἓνα ἀπὸ τοὺς μεγαλείτερος της ἀντιπροσώπους.

Στὸ Ἡράκλειο τῆς Κρήνης ἄρχισε τὴν ἐμφάνισή της ἡ περιοδικὴ ἔκδοσις «Κάστρο». Μόνος ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ὕλη ὁ ἐκλεχτὸς ποιητὴς κ. Λευτέρης Ἀλεξίου. Τὸ πρῶτο φυλλάδιο περικλείνει μετὰφραση ἀριστοτεχνικὴ δύο κἀντων ἀπὸ τὴν «Κόλαση» τοῦ Δάντε.

Ἀκόμη ἐκδόθηκε στὴν Πόλη ἀπὸ τὴν ποιήτρια Δίδα Ἀλεξ. Κοζιῶνη νέο περιοδικὸ τίτλοφορούμενο «Φωνή». Δημοσιεύεται μυθιστόρημα τοῦ γνωστοῦ λογοτέχνη κ. Βασ. Ἡλιάδη, διηγήματα τοῦ κ. Ἄρχη Κόβα καὶ συνεργασία τοῦ κ. Θ. Κ. Μαρκουζίου.

ΔΗΛΩΣΗ

Πληροφοροῦμε τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότες βιβλίων, ὅτι τὸ ἐν Πειραιεὶ Βιβλιοπωλεῖον τοῦ κ. Παν. Βαυβαρέσου (ὁδὸς Σωκράτους 35) ἀναλαμβάνει τὴν πώλησιν καὶ τὴν τοποθέτησιν στὸν Πειραιᾶ κάθε νεοεκδομένου βιβλίου.